

UNIVERZITA KARLOVA

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Sociální geografie a regionální rozvoj

Bc. Marek Komárek

ROLE MĚKKÝCH FAKTORŮ V ROZVOJI VNITŘNÍ PERIFERIE VÝCHODNÍCH ČECH

**THE ROLE OF SOFT FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF THE INNER
PERIPHERY OF THE EASTERN BOHEMIA**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. RNDr. Pavel Chromý, Ph.D

Praha 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 21. 4. 2017

.....

podpis

Poděkování

Mé poděkování patří v první řadě doc. RNDr. Pavlu Chromému, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování diplomové práce věnoval. V neposlední řadě děkuji také své přítelkyni Barboře Basslerové za neutuchající podporu po celou dobu zpracování předkládané práce a také všem dotázaným starostům a starostkám za poskytnutí cenných informací během uskutečněných rozhovorů.

Diplomová práce vznikla s podporou grantového projektu excelence v základním výzkumu GA ČR Výzkumné centrum historické geografie (P410/12/G113).

Role měkkých faktorů v rozvoji vnitřní periferie východních Čech

Abstrakt

V posledních letech se ve výzkumu podmíněností procesu polarizace prostoru a rozvoje regionů klade důraz na pochopení významu endogenních a tzv. „měkkých“ faktorů. Obecné teorie regionálního vývoje, formulované převážně na bázi hodnocení „tvrdých“ dat, jsou z důvodu jejich omezené vypovídací schopnosti ověřovány četnými případovými studiemi, v nichž se uplatňují zejména kvalitativní přístupy hodnocení. Vliv a validita „měkkých“ faktorů významně roste s klesající řádovostní úrovní sledování, proto je žádoucí provádět empirické výzkumy i v úrovni obcí.

Diplomová práce si klade za cíl analyzovat „měkké“ faktory územního rozvoje a pochopit podstatu rozdílů socio-ekonomické vyspělosti obcí v území vnitřní periferie Čech. Základním teoretickým východiskem se stal koncept institucionální hustoty (institutional thickness) s logickým přesahem k problematice sociálního kapitálu. Předmětem sledování je kooperace aktérů územního rozvoje (starostů obcí) v prostoru, jejich vzájemná důvěra a angažovanost v nadobecních aktivitách. Snahou je odhalit a vysvětlit charakter vztahů, směr interakcí a vliv politické orientace aktérů na jejich pozici v mikroregionech a v lokálním společenství.

Úvodní část práce představuje obecný vstup do problematiky výzkumu, na níž navazuje představení cílů práce, výzkumných otázek, metodiky a konkrétně pak i sběru dat. Empirické výstupy jsou založeny na analýze 38 polostrukturovaných rozhovorů se starosty obcí v rámci správních obvodů pěti obcí s pověřeným obecním úřadem ve východních Čechách (Jičín, Kopidlno, Nový Bydžov, Hořice, Městec Králové). Rozhovory probíhaly od listopadu roku 2016 do ledna 2017 a na základě statistického testování lze konstatovat, že vzorek rozhovorů je reprezentativní z hlediska prostorového rozmístění, velikosti obcí i věku respondentů.

Realizované šetření potvrdilo klíčovou roli obecních úřadů v lokálních interakcích. Obecní úřady (v lokální úrovni většinou reprezentované pouze starostou) zaujímají velmi heterogenní postoje k nadobecním aktivitám. V zapojení starostů do sítí je propastný rozdíl mezi skupinou tzv. uvolněných a neuvolněných starostů, přičemž ani tyto dvě skupiny aktérů nejsou vnitřně homogenní.

Práce potvrzuje závěry dosavadních výzkumů polarizace prostoru a zejména výzkumu vnitřních periferií. Výzkum potvrdil i význam administrativních hranic a především krajské hranice pro omezené formování formálních i neformálních vztahů aktérů územního rozvoje. Dále poskytuje důkazy o dosud přetrvávajících vazbách obcí utvořených v období existence střediskové soustavy obcí v období komunistického režimu a o významu politické orientace aktérů lokálního rozvoje.

Klíčová slova: obecní úřad, institucionální hustota, vnitřní periferie, lokální rozvoj, Česko

The role of soft factors in the development of the inner periphery of the Eastern Bohemia

Abstract

In recent years, research on conditionality process of space polarization and regional development puts emphasis on understanding importance of endogenous and “soft” factors. General theories of regional development (formed mainly on the basis of evaluating “hard” data) are verified by frequent case studies because of their limited explanatory power. In these case studies, especially qualitative approaches of evaluation are applied. Influence and validity of “soft” factors significantly increases with decreasing hierarchical level, so it is desirable to conduct empirical research at the municipal level.

Diploma thesis aims to analyze “soft” factors of regional development and understand the nature of differences in socio-economic development at the municipal level in the inner periphery of Bohemia. The concept of the institutional thickness has become the theoretical basis. This concept has logical overlap to the concept of the social capital. The objects of research are the spatial co-operation of actors of regional development (mayors), their reciprocal trust and engagement in local activities. Thesis aims to identify and to explain the nature of relations, direction of interactions and impact of political orientation of actors on their position in a local community.

The initial part presents general contribution to the issue of research. Then goals, research questions, methods and some information about data collection follow. The empirical outcomes are based on analysis of 38 semi-structured interviews with mayors from five administrative districts of municipality with an authorized municipal office (Jičín, Kopidlno, Nový Bydžov, Hořice, Městec Králové). The interviews took place from November 2016 to January 2017. Sample of interviews is representative of the spatial distribution, population size and age of respondents based on statistical inference.

Research confirmed the key role of the municipal authority in the local interactions. Municipal authorities (at the local level usually represented only by a mayor) take very heterogeneous positions towards local activities. There is an immense difference between groups of mayors in participation in the local networks.

Thesis confirms findings of previous research on space polarization, especially researches of the inner peripheries. This research confirmed the importance of administrative boundaries and especially regional boundaries. These boundaries limited creation of formal and informal relations between actors of territorial development. The research provides evidence of still existing links between municipalities formed during the period of the communist regime and also the evidence of the importance of the political orientation of local development actors.

Keywords: municipal authority, institutional thickness, inner periphery, local development, Czechia

Obsah

1	Úvod	8
2	Obecné rámce výzkumu rozvoje venkovských periferií	12
2.1	Diskuse stěžejních pojmů	12
2.1.1	Venkov	12
2.1.2	Periferie	12
2.1.3	Faktory rozvoje území a územních komunit.....	13
2.1.4	Instituce	13
2.1.5	Sociální kapitál.....	14
2.1.6	Lidský kapitál a leadership.....	14
2.2	Iniciační role lokálních sociálních sítí.....	15
2.2.1	Klasifikace sítí.....	15
2.2.2	Přístupy k analýze sítí	15
2.2.3	Regionální zakořenění.....	16
2.3	Veřejná správa jako aktér lokálního rozvoje	17
2.4	Institucionální hustota	18
2.5	Role sociálního kapitálu v lokálním rozvoji.....	19
3	Cíle práce a výzkumné otázky	22
4	Metodika a sběr dat	23
5	Institucionální prostředí pohledem starostů	31
5.1	Diferenciace starostů	31
5.1.1	Časová flexibilita a aktivita starostů	31
5.1.2	Pozice starosty v zastupitelstvu.....	32
5.2	Přeshraniční spolupráce obcí.....	33
5.3	Politická orientace starostů.....	38
5.4	Důvěra	39
5.5	Angažovanost	39
5.6	Institucionální hustota území.....	43
6	Diskuse	45
7	Závěr	47
	Seznam použité literatury	50

Seznam obrázků

- Obr. 1 – Diferenciace Královéhradeckého kraje na základě demografických, ekonomických a sociálních charakteristik ze SLDB 2011
- Obr. 2 – Globální Moranovo I kritérium pro odhalení prostorové koncentrace realizovaných rozhovorů
- Obr. 3 – Realizované polostruktované rozhovory dle doby konání
- Obr. 4 – Lokální G – statistika pro odhalení koncentrace respondentů
- Obr. 5 – Spolupráce obcí ve sledovaném území dle jejího převažujícího charakteru
- Obr. 6 – Vůdčí osobnosti sledovaného území a okolí těmito osobnostmi ovlivněné
- Obr. 7 – Starostové dle míry důvěry a identifikace důvěřujících obcí ve sledovaném území

Seznam tabulek

- Tab. 1 – Představení jednotlivých respondentů a základní údaje o obcích, v nichž působí
- Tab. 2 – Jednovýběrový t-test dokazující reprezentativnost výběru starostů dle věku
- Tab. 3 – Párový Wilcoxonův test dokazující reprezentativnost výběru starostů dle populační velikosti obce
- Tab. 4 – Chí-kvadrát test nezávislosti o vlivu politického smýšlení respondentů na charakter vztahů mezi aktéry územního rozvoje

Seznam grafů

- Graf 1 – Diferenciace starostů v zájmovém území dle jejich aktivity, uvolněnosti pro výkon funkce a průměrný počet hodin týdně, které mohou věnovat nadobecním záležitostem
- Graf 2 – Starostové dle pozice v zastupitelstvu v rámci jednotlivých správních obvodů POÚ
- Graf 3 – Angažovanost starostů v nadobecních subjektech
- Graf 4 – Hodnocení činnosti vyšších správních orgánů a MAS starosty dle jednotlivých správních obvodů POÚ

1 Úvod

Na začátku devadesátých let se vlivem uvolnění poměrů v tehdejší Československu začaly prosazovat dosud potlačované přirozené vývojové procesy vedoucí k polarizaci území (především v důsledku globalizace, postindustriální a posttotalitní transformace – Hampl a kol. 2007). Spolu s touto (zejména politickou) změnou jde ruku v ruce i zaměření výzkumů v humánní (v Česku častěji označované jako sociální) geografie. Do popředí zájmu se postupně dostává i pro výzkum polarizace prostoru stále více typická a aktuální sociální a kulturní problematika (Hampl a kol. 2007, Pileček 2013).

Obecné otázky regionálního rozvoje a teorie vysvětlující charakter dynamických proměn na území Česka postupně nedokážou přinášet žádoucí vysvětlení lokálních specifik, zejména pak podstaty problémů zaostávajících periferních a příhraničních oblastí. S přibývajícím časem tak roste rozmanitost často velmi úzce pojatých případových studií (Blažek 2012). Proto je stále více tříštna metodologická základna, přestávají dominovat (pro tzv. Albertovskou geografii) typické extenzivní kvantitativní přístupy a posiluje význam výzkumu endogenních a „měkkých“ podmínek regionálního vývoje (Pileček 2013).

V rámci vlastní bakalářské práce (Komárek 2015) byl proveden na základě dosud posledního censu (2011) kvantitativní výzkum, při němž vzniklo podezření na slabou sociálně-ekonomickou výkonnost obcí v místě styku hranic správních území tří obcí s rozšířenou působností státní správy (Nový Bydžov, Hořice a Jičín). Slabá sociálně-ekonomická výkonnost byla dále identifikována na pomezí Jičínska a Novobydžovska, při hranici Středočeského kraje a na území správního obvodu obce s pověřeným obecním úřadem Kopidlno (viz obr. 1). V rámci zmíněné bakalářské práce nebyla analyzována situace v krajském pohraničí ze strany Středočeského kraje. Lze však předpokládat, že problémová oblast zasahuje i dle dřívějších vymezení vnitřních periferií Musila (1988) a Musila s Müllerem (2008) za krajskou hranici na území správního obvodu obce s pověřeným obecním úřadem Městec Králové.

Výše citovaná bakalářská práce se stala motivací pro kvalitativní výzkum na území pěti správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem (Jičín, Kopidlno, Hořice, Nový Bydžov a Městec Králové). Území správního obvodu obce s pověřeným obecním úřadem (dále již jen správního obvodu POÚ) Jičín má v severní části odlišný charakter (jak fyzickogeografický, tak i vzhledem k orientaci na cestovní ruch ten socioekonomický), do výzkumu proto byla zařazena pouze jeho jižní část spadající do územní působnosti místní akční skupiny Otevřená zahrady Jičínska.

Území je dle typologie venkova Perlína, Kučerové a Kučery (2010) zařazeno do kategorie nerozvojový sousedský venkov. Podle výše zmíněných autorů se jedná

o ekonomicky slabé území s velmi dobrou sociální kontrolou (vyjádřena např. vysokou účastí obyvatel ve volbách, nepříliš velké množství občanů naopak ve volbách kandiduje). Pouze v bezprostřední blízkosti Jičína (díky jeho sídelnímu a průmyslovému napojení na Mladou Boleslav) a Hradce Králové se dá mluvit o rozvojovém venkovu. Zmíněná města se mohou pochlubit relativně dobrou ekonomickou situací, Jičín dokonce v posledním sčítání vykazoval téměř 17% nárůst komplexního regionálního významu (Hampl, Marada 2015). Lepší ekonomické charakteristiky okolí těchto měst jsou jedinou odlišností od zbytku území. Stále se jedná o nerozvojový sousedský venkov, pouze s výraznější anonymitou prostředí. Území nebylo ovlivněno mnohokrát diskutovanými českými historickými souvislostmi. Nezasáhl jej ani poválečný odsun Němců, ani pozdější dosídlování především pohraničních oblastí. V území se nesetkáme ani s v dnešní době intenzivně zkoumaným konceptem suburbanizace.

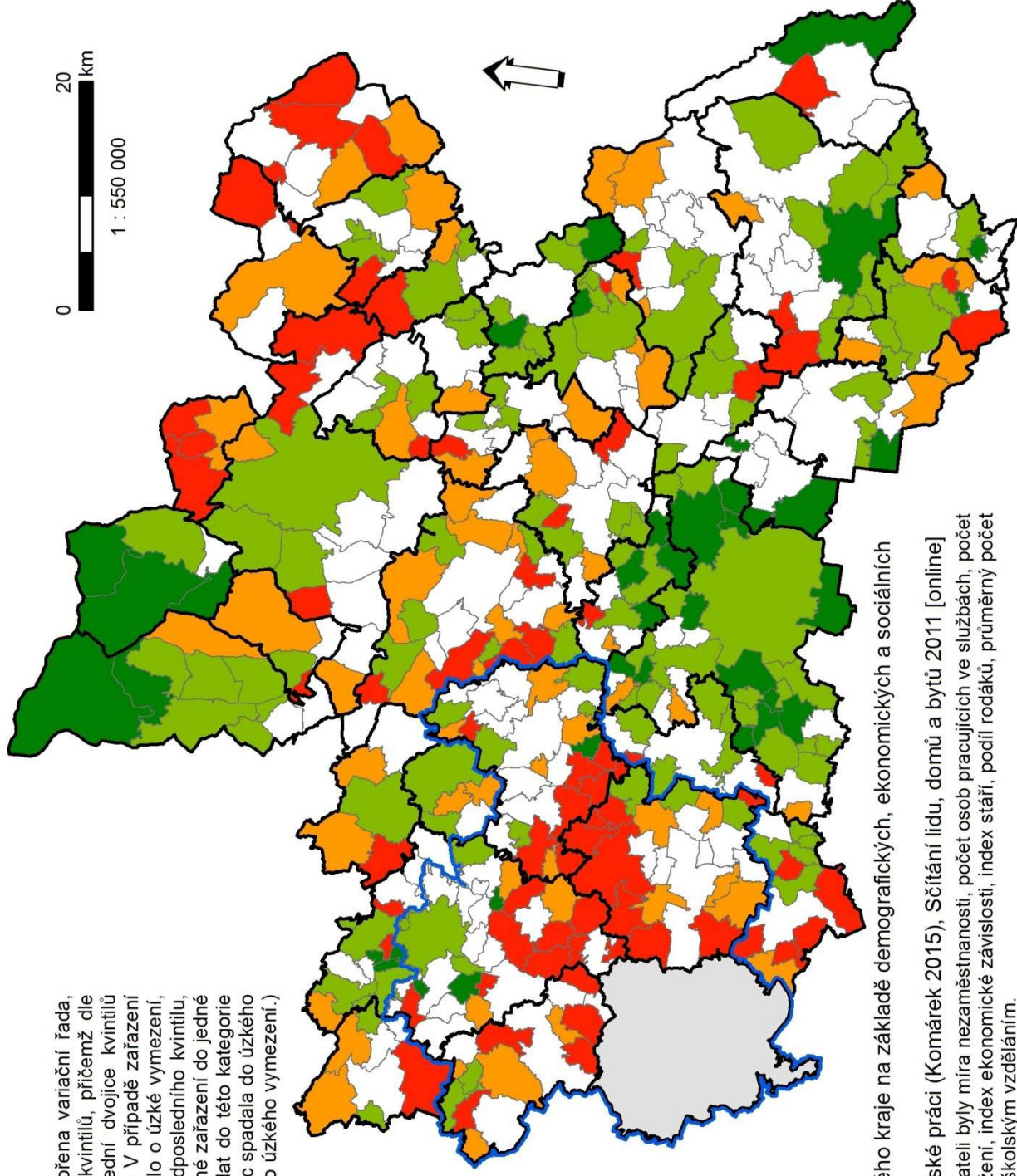
V souladu s Pilečkem (2013), který píše o výrazné subjektivitě při vymezení periferních oblastí, je sledované území označeno jako periferní nejen dle kvantitativních charakteristik, ale také dle subjektivního názoru samotného autora práce (který zde žije od dětství) i vzhledem k množství dní v území strávených. S jistou dávkou subjektivity vzniklo i podezření na roli horší kvality institucí v území, či na nekvalitní veřejnou správu v úrovni obcí.

V následujících kapitolách je při interpretaci výsledků zohledňován především koncept institucionální hustoty. V českém výzkumném prostředí se tento koncept (prvně představen Aminem a Thriftem 1994) dosud příliš neprosadil. Představují jej Blažek s Uhlířem (2011), částečně je aplikován např. v disertační práci Hlaváčka (2010). Zásadní pro tuto diplomovou práci je přesvědčení, že výše představený region nastartují především endogenní faktory. Jejich význam není jednoduché dokázat. Svě o tom rozhodně vědí ti, kteří se zabývají problematikou hodnocení sociálního kapitálu. I koncept sociálního kapitálu je sekundárně ve své nejširší podobě používán pro interpretaci. V Česku se regionální distribucí a rozvojovým potenciálem sociálního kapitálu zabývají jak sociologové (Kostecký, Patočková, Vobecká 2007, Stachová, Bernard, Čermák 2009, Majerová a kol. 2011, Bernard 2011), tak sociální geografové (Sýkora, Matoušek 2009, Pileček, Jančák 2010). Spojitost sociálního kapitálu a ekonomického rozvoje zjistili na úrovni regionů NUTS1 i Beugelsdijk s Van Schaikem (2005). Největší oblibě se ale těší mikroregionální studie celkového endogenního rozvojového potenciálu především periferních oblastí pomocí kvalitativního převážně deskriptivního šetření (Jančák 2001, Stockmann 2005, Vajdová 2008, Abramuszkinová Pavlíková, Kučerová, Šmídová 2008).

Kromě částečného obohacení nastíněných tematických oblastí usiluje tato diplomová práce i o prohloubení znalostí o veřejném sektoru. Právě problematika veřejného sektoru a především jeho produktivity je jednou z nejvíce podceněných oblastí výzkumu současné české sociální geografie.

Sociální prostorová diferenciacie

(U každého z devíti ukazatelů byla vytvořena variační řada, která byla následně rozdělena na pětici kvintilů, přičemž dle charakteru ukazatele byla první či poslední dvojice kvintilů označena jako periferní či jádrová oblast. V případě zařazení do prvního či posledního kvintilu se jednalo o úzké vymezení, pokud obec patřila do druhého popř. předposledního kvintilu, spadala do širokého vymezení. Pro konečné zařazení do jedné z celkových kategorií bylo zapotřebí spadat do této kategorie alespoň v rámci pěti ukazatelů. Pokud obec spadala do úzkého i širokého vymezení, pak byla zařazena do úzkého vymezení.)

Obr. 1 – Diferenciacie Královéhradeckého kraje na základě demografických, ekonomických a sociálních charakteristik ze SLDB 2011

Zdroje: Kvantitativní výzkum v bakalářské práci (Komárek 2015), Sčítání lidu, domů a bytů 2011 [online]

Poznámky: Do výzkumu vstupujícími ukazateli byly míra nezaměstnanosti, počet osob pracujících ve službách, počet osob pracujících v zemědělství, index zatížení, index ekonomické závislosti, index stáří, podíl rodáků, průměrný počet let školní docházky a počet osob s vysokoškolským vzděláním.

Předložená práce se člení do čtyř vzájemně propojených částí. Zatímco první představuje obecný vstup do problematiky výzkumu rozvoje venkovských periferií a je zaměřena na diskusi stěžejních pojmů a konceptů (kapitola č. 2), v té další je společně s cíli práce představena metodika založená na 38 polostrukturovaných rozhovorech realizovaných od listopadu 2016 do ledna 2017 (kapitoly č. 3 a 4). Nejobsáhlejší je pátá kapitola věnovaná shrnutí výsledků. Závěrečná dvojice kapitol představuje nejprve formou diskuse porovnání této diplomové práce s bakalářskou prací a s výzkumem zasahujícím mj. do území správního obvodu obce s pověřeným obecním úřadem Kopidlno, posléze v úplném závěru jsou zobecněny výsledky a formulována doporučení pro navazující výzkum.

2 Obecné rámce výzkumu rozvoje venkovských periferií

2.1 Diskuse stěžejních pojmů

2.1.1 Venkov

Venkovské oblasti bývají v praxi vymezovány spíše v čase neměnnými charakteristikami. Podle Chromého a kol. (2011) však stále hraje svou roli v definici venkova relativní poloha vůči městu. Kontinuita město–venkov je významově velice blízko kontinuitě jádro–periferie (v kontextu tohoto chápání venkova se většina autorů shodne na divergenci, tedy na zvyšování rozdílů mezi městem a venkovem). Dále se venkovské oblasti vyznačují převažujícími zemědělskými aktivitami a funkcemi (zemědělský venkov), popř. někdy také silně rozvinutým terciárním sektorem (rekreační venkov). Kromě rozdílných procesů utvářejících venkovský prostor se také výrazně liší role aktérů místního rozvoje a rozvojový potenciál území a územních komunit. Konečně nejčastěji je venkovem každá obec bez statutu města s méně než jednotkami tisíc obyvatel (nejčastěji 2 000, nebo 3 000 obyvatel.). Venkovské oblasti většinou provází i negativní demografické jevy typu stárnutí obyvatel a odliv mladých lidí (Chromý a kol. 2011). V současném výzkumu začíná dominovat hledání spravedlivého systému podpory venkovských oblastí, přičemž se stále výrazněji odhlíží od principu solidarity k principu zásluhovosti. Důraz je kladen na údržbu prostředí a alternativní využití prostoru spíše než na ekonomickou stránku.

Zkoumaná oblast v předkládané práci má jasně zřetelné znaky venkova. Dle typologie venkovských oblastí Perlína a kol. (2010) je drtivá část zkoumané oblasti považována za nerozvojový sousedský venkov, což i vzhledem k výsledkům bakalářské práce stejného autora (Komárek 2015) vzbuzuje subjektivní dojem, že se jedná zároveň o periferní území.

2.1.2 Periferie

Při studiu venkovských oblastí často vyvstává otázka, zda se jedná zároveň o periferní území. Studovat periferii dle Pilečka (2013) není možné samostatně na základě předem určených (i celonárodních, podobně jako u některých definic venkova) kritérií, nýbrž vždy ve vztahu k příslušné jádrové oblasti. Zároveň je nutné definovat hierarchickou úroveň vztahu jádro–periferie. Ucelená periferní oblast na globální úrovni totiž může být na úrovni lokální definována jako heterogenní nodální region s jasně vymezeným jádrem a periferním zázemím. Pileček také varuje před zobecněním polarity na dva krajní případy. Blíže realitě je podle něho kontinuita zahrnující semiperiferní oblasti (Wallerstein 1979) i marginální území (dle různých parciálních přístupů Leimgruber 1994). Vzhledem k obrovskému množství ve studiu periferií aplikovaných ukazatelů, diferencované metodologii a komplexnosti se většinou jedná o subjektivní vnímání periferních oblastí (Pileček, Jančák 2011).

2.1.3 Faktory rozvoje území a územních komunit

Základním přístupem k místnímu rozvoji je ve většině odborných příspěvků ekonomický přístup (Bernard 2011). Už Veblen (1899) považovaný za zakladatele institucionální ekonomie však rozšířil ekonomické chápání rozvoje o sociální, když naznačil přílišnou konzervativnost lidí bez endogenní angažovanosti způsobenou usilovnou prací pro zajištění vlastního života bez sil a času na přemýšlení o věcech budoucích a bez šance utvářet dobrovolné sociální skupiny, v rámci nichž by měli lidé daleko větší šanci na pozitivní změnu svého blízkého okolí než s holým individuálním hlasem. Podle Veblena není téměř nikdo sociálně nedotčený. Pokud ano, má poté velmi omezené šance přispět k rozkvětu svého nejbližšího okolí.

Převažujícím žádoucím aspektem rozvoje je v dnešní době konkurenceschopnost regionů. Blažek (1996) jako jeden z prvních popsal na úrovni okresů ekonomickou diferenciaci od začátku posttotalitní a postindustriální transformace po roce 1989. Podle stejného autora (Blažek 2012) se v rámci výzkumu konkurenceschopnosti postupně prosadily především tzv. „měkké faktory“. Jejich vliv a vysvětlující schopnost se zvyšuje spolu s klesající řádovostní úrovní, proto je jejich využití při studiu na úrovni obcí legitimní. Mezi „měkké faktory“ můžeme řadit jak lidský, tak také sociální kapitál. Hampl a kol. (2007) dodávají, že relativní význam sociálního a lidského kapitálu je nepřímo úměrný rozvojovému potenciálu sledované lokality. Stejná úměra platí v případě významnosti všech endogenních faktorů. Chromý a kol. (2011) zmiňují v souvislosti s nastartováním rozvoje nastupující koncept evropského (neo)regionalismu prosazující především vztah lokálních aktérů k obci a přilehlému okolí (identita) jako speciální typ endogenního potenciálu. Chromý a Skála (2010) píší přímo o mobilizaci endogenního potenciálu pomocí regionální identity, ale varují před přílišnou komplexností problematiky a není tak dosud vyloučené v případě silných nalezených závislostí identity a sociálně-ekonomického rozvoje působení třetí proměnné (Netrdová 2010).

Prosperita regionů je podle Putnama (1995) spojená vždy se stoupající kvalitou školství, zvyšující se efektivitou správy, nižší mírou kriminality a obecně s pozitivním ekonomickým rozvojem. Podle studie Chromého a kol. (2011) chtějí lidé žijící na venkově především schopného starostu (fungující veřejnou správu) a ochotu k řešení problémů. Starostové naopak zdůrazňují rozvinutou infrastrukturu a vztah obyvatel k obci. Od vyšších orgánů by měla dorazit zejména finanční a metodická podpora. Autoři studie otevřeně vyzývají ke kvalitativnímu šetření potřeb venkovských oblastí.

2.1.4 Instituce

Institucemi už delší dobu nejsou myšleny pouze organizace vykonávající svou činnost, proto je nutné ujasnit si záběr tohoto pojmu. Turner (1997) definuje instituce v kontextu současného

širšího sociologicko-institucionálního pojetí jako souhrn rolí, norem, postojů a dalších hodnot jednotlivých druhů sociálních struktur přispívajících k organizaci relativně stabilních vzorců lidské aktivity a k respektování základních zdrojů potřebných pro samotný život, pro individuální reprodukci a pro existenci sociální struktury v daném prostředí. Už Giddens (1984) zdůraznil dlouhodobé trvání institucí v sociálním životě a jeho pojetí je ještě rozšířeno o institucionální rámce nastavené shora (top down přístup; např. zákony) nebo také o současně dominující diskurz. Giddensem zmíněné institucionální rámce (např. omezení daná zákonem) mohou znesnadnit utvoření lokální sítě institucí. Posunující se význam pojmu instituce se stále více blíží konceptu sociálního kapitálu v Putnamově a kol. (1993) pojetí.

2.1.5 Sociální kapitál

Velmi blízko tomu, jak Turner (1997) chápal instituce, definovali Putnam a kol. (1993) sociální kapitál. Jedná se podle nich o soubor rysů určité sociální organizace (např. normy, sítě, důvěra) zvyšující efektivitu společnosti tím, že usnadňují společnou kooperaci. Putnam (1995) k definici sociálního kapitálu dodává, že při jednáních v rámci hustých sítí nevznikají výrazné opoziční názory. Putnam a kol. (1993) vyčlenili dvě základní proměnné pro sledování sociálního kapitálu – míru důvěry a aktivitu při tvorbě asociací (zapojení v rámci sociálních sítí; více viz kapitola Role sociálního kapitálu). Nad definicí sociálního kapitálu se v literatuře stále diskutuje a ještě slabší konsensus platí v případě jeho měření.

2.1.6 Lidský kapitál a leadership

Ani kvalitní instituce společně s pochopením významu sociálního kapitálu nemusí stačit k nastartování rozvoje. Sotarauta (2005) píše o nutnosti uvést věci do pohybu a následně je v pohybu udržet. S rostoucí komplexitou daného problému a snižující se šancí aktérů dohodnout se tak roste význam tzv. leadershipu. Úspěch mohou zaříditi schopnosti či zkušenosti jednotlivce, popř. jím správně nastavená strategie. Sotarauta klade důraz i na vývoj klíčových vlastností lídrů dle oficiálně i neoficiálně svěřených kompetencí.

K důležitosti leadershipu dospěl studiem lidského kapitálu i Zich (2006). K obecně známým charakteristikám (vzdělání, jazykové dovednosti) lidského kapitálu přidal porozumění situaci v regionu, porozumění dalším lokálním aktérům, schopnost s nimi jednat a získané kontakty umět opětovně využít. I dle Pilečka (2013) se toto pojetí lidského kapitálu už velmi blíží výše zmíněnému konceptu leadershipu (Sotarauta 2005).

2.2 Iniciační role lokálních sociálních sítí

2.2.1 Klasifikace sítí

Ještě před samotnou diskusí významu jednotlivých aspektů sítí je nutné uvést dvě základní dělení sítí primárně dle Cannarely a Piccioni (2008):

Prvním zdánlivým protikladem jsou sítě formální (vytvořené podle oficiálních dohod s jasně definovanými rolami aktérů a vyjasněnou celkovou i parciální odpovědností) a neformální (založené na vzájemném porozumění bez důrazu na strukturu). Oba případy se vzájemně nevylučují, v realitě naopak vždy existují pospolu a rozeznat je nutné jejich poměr. Podle stupně dominance stejní autoři rozlišují sítě s hierarchickým uspořádáním (vertikálním; s přítomností jednoho dominantního aktéra – popř. několika dominantních aktérů – odpovědného za reprodukci vztahů) a uspořádáním horizontálním, kdy žádný z aktérů není jinému nadřazený. Nejčastějším případem hierarchického uspořádání je hvězdicovitý tvar vazeb, kdy v čele stojí jeden nadřazený subjekt a výrazná většina vazeb směřuje od ostatních institucí k němu (v českém kontextu se tento nejčastější případ hierarchického uspořádání podporoval zavedenou střediskovou soustavou osídlení, dnes jsou proto některé obecní úřady s rozšířenou působností státní správy nebo pověřené obecní úřady stále nadřazeným subjektem nejen v daných formálních činnostech).

2.2.2 Přístupy k analýze sítí

Analýza sítí založených na přátelských vazbách a vzájemné výpomoci vypovídá o soudržnosti zainteresovaných stran. Pokud analýzu rozšíříme o sledování vazeb umožňujících přenos rozvojových impulzů, můžeme tím získat cenné informace nejen o jejich obsahu, ale také o tom, kdo je platným členem společenství a jak různé instituce komunikují s ostatními (Vajdová a kol. 2010).

Cannarella a Piccioni (2008) považují dobře fungující stabilní teritoriální sítě místních aktérů za předpoklad vzniku žádoucího kooperativního prostředí z původně převažujících kompetitivních vazeb. Bez existence kvalitní sítě naopak aktéři jednají improvizovaně, izolovaně a jsou jasně znatelné hranice jejich vlastních iniciativ a podhoubí pro endogenní spolupráci vedoucí k rozvoji se nevytváří. Horizontální spolupráci nad hierarchickou organizací s mocenskými rozdíly staví ve svém příspěvku také Beugelsdijk s Van Schaikem (2005). S rostoucí hustotou nastíněných sítí doplněných o důvěru klesá nejistota, otevírají se možnosti vzájemného učení a sdílení informací (Fromhold-Eisebith 2004).

O zvýšené efektivitě společnosti v případě spletené horizontální sítě sociálních vztahů píše i Putnam a kol. (1993). Ekonomickou i institucionální efektivitu podle nich ovlivňují lokální tradice a právě struktura lokálních sítí. K úspěchu je nutno vybudovat důvěru, umožnit sdílení

hodnot, potlačit přebytečné osobní zájmy a sociálně participovat. Ruku v ruce s tímto uspořádáním jde i vysoká míra a kvalita sociálního kapitálu.

Velmi důležité je připomenout, že absence sítí nelze řešit formální spoluprací z pocitu nutnosti, k úspěchu je nezbytná faktická participace, angažovanost a vzájemné pochopení chování, postojů a mentality všech zúčastněných subjektů (Cannarella, Piccioni 2008). Před negativními dopady silných vztahů v uzavřených sítích varuje Keating (1998), když se obává až přílišné síly vnitřních sítí bránících modernizaci a pozitivní změně. Jsou příliš sevřené vztahy v rámci sítě čistě pozitivní a umožňují tak lepší základ pro komunikaci (Coleman 1990), nebo se mohou začít objevovat negativní aspekty příliš těsných a uzavřených vztahů v podobě rigidní struktury (Burt 1992)? Těsnost sociálních sítí by zasloužila vlastní samostatnou diskusi, proto lze chápat nadnesenou otázku jako příležitost pro další výzkum.

Více především o sociální složce teritoriálních sítí viz přehled Buštíkové (1999). Teoretickou sílu výše zmíněných sítí mírně brzdí potíže s datovou základnou, která by umožnila jejich hodnocení. Z malého množství primárních dat je nutné odvozovat různě kvalitní data nepřímá, na nichž se staví důkazy pro zjišťování komplexnějších informací.

2.2.3 Regionální zakořenění

Dlouhodobé trvání sociálních institucí (Giddens 1984) je možné chápat dynamicky, kdy s přibývajícím časem zesiluje zakořeněnost v sítích přinášející nesporné výhody v podobě rozmnožování zdrojů informací. Beugelsdijk s Van Schaikem (2005) píšou o usnadněném znalostním a informačním tzv. spillover efektu uvnitř sítě. Silné regionální zakořenění není konečným cílem regionů, ale přispívá k možnosti např. v kontextu konceptu znalostní ekonomiky Lundvalla a Johnsona (1994) aplikovat na různých v prostoru spjatých místech mnohdy velmi unikátní znalosti a dovednosti pro zkvalitnění vlastního snažení.

Dlouhodobý přístup zakořeněné ekonomiky v sociálních vazbách změnil na přesný opak Polanyi (1957). Sociální vazby jsou od té doby primárně chápány jako zakořeněné v ekonomice, jinými slovy institucionální rámec totiž vzniká proto, aby usměrnil (příp. omezil) působení trhu. Pokud tržní systém není správně usměrněný, může region ztratit svá specifika, což postupně vede ke zhoršování jeho postavení.

V sociologii následovala debata o diametrálně odlišných konceptech, kdy v prvním případě byly činnost a rozhodování aktéra izolovány od sociálních norem a zvyků dané společnosti a v druhém protikladném případě byla role lokálního a sociálního prostředí pro činnost a rozhodování aktéra přeceňována (Schneider 1974).

Do diskuse o významu (regionálního) zakořenění vnesl nové světlo a částečný konsensus Granovetter (1985). Podle něj je každá z činností zakořeněná v konkrétním systému sociálních

vztahů. Aktér se tedy rozhoduje a jedná v souladu se sociální sítí, kam přímo patří. Granovetter (2005) ještě později upřesnil vysvětlující proměnnou na podobu struktur sociálních sítí. Samotné akce aktéra jsou vždy touto strukturou sítí ovlivněny.

2.3 Veřejná správa jako aktér lokálního rozvoje

Lokální veřejnou správu považují Vajdová a kol. (2010) za rozhodujícího aktéra rozvoje. Kromě její přítomnosti (v českém venkovském prostoru velmi čtené a rozdrobené v porovnání s dalšími evropskými státy) je klíčovým faktorem její otevřenost vůči především ostatním institucím. Výše zmínění autoři přisuzují veřejné správě mj. role komunikačního organizátora a iniciátora společných akcí.

Rozdrobené české veřejné správě měly na začátku nového tisíciletí pomoci i na bázi sociálního a lidského kapitálu v rámci programu LEADER vznikající místní akční skupiny (MAS). Základním cílem bylo nastavit podmínky pro dobrovolná partnerství neziskovaných organizací, veřejného a soukromého sektoru tak, aby byly podporovány různorodé inovativní aktivity vhodné pro daný region s důrazem na začleňování aktérů do dění v regionu a s podporou volné tvorby sociálního kapitálu (Perlín a kol. 2010, Shucksmith 2002). Majerová a kol. (2011) však vyjádřili obavu z nedostatku schopných lidí s volnou kapacitou věnovat se aktivitám v rámci místních akčních skupin.

Obecně lze konstatovat, že efektivní lokální rozvoj stojí dle názoru italských autorů Cannarelli a Piccioni (2008) na schopnosti usměrnění a využití endogenních i exogenních procesů. V rámci zmíněné komunikační role by měla lokální veřejná správa (v českých podmínkách převažuje kvantita správy nad kvalitou) napomoci využití nejen dostupných lidských zdrojů, ale také například environmentálních nebo ekonomických příležitostí. Pro maximální efektivitu rozvoje je nutné překonat historicky nastolené administrativní hranice správních celků a působit v rámci hranic přirozených, jak je pro český kontext pravidelně analyzuje Hampl (2005) a Hampl s Maradou (2015). Cannarella a Piccioni (2008) se obávají, že i přes dostatečný příliv finančních prostředků v rámci dotací a jiných investic a dostačující infrastrukturu nemusí některé venkovské oblasti výkonnostně růst a své naděje tak vkládají do endogenně zaměřeného konceptu institucionální hustoty (Amin, Thrift 1994; více o konceptu viz kapitola Institucionální hustota)

V souladu s přechodem od exogenních podmínek rozvoje k endogenním jdou preference regionální politiky. Podle Beugelsdijka s Van Schaikem (2005) je nyní kladen důraz na dobré podmínky pro tvorbu inovací, dále na klíčové sektory, klastrování, institucionální kooperaci a síťování. Již velmi typickým a místy samozřejmým nástrojem se stává partnerství veřejných a soukromých institucí. Zohledňují se také kulturní odlišnosti územních komunit.

Putnam (1995) konkrétně zmiňuje postkomunistické státy jako příklady států bez tradičního komunálního zapojení s tendencí stávat se sociálně pasivními. Během studia italských regionů objevil závislost kvality veřejné správy na tradicích a míře zapojení komunity.

Již zmíněná rozdrobenost českých obcí je natolik vysoká, že pro místní veřejnou správu není hlavním úkolem plnit ekonomickou funkci, nýbrž dle Bernarda (2011) funkci obytnou. Naše nejnižší jednotky veřejné správy by se měly věnovat zvyšování kvality prostředí. V příhodných oblastech (a v obcích blízcích se populačnímu mediánu) je tuto elementární činnost možné doplnit základními službami (využívanými i bezprostředním okolím) a dalšími službami na základě dostupného (přírodního, kulturního aj.) potenciálu. Toto zobecnění je plně legitimní pro v předkládané práci sledovanou oblast. Platnost je významnější, čím menší je počet obyvatel v obci a čím více je možné obec považovat za venkovskou.

2.4 Institucionální hustota

Koncept institucionální hustoty lze i přes uvědomění si nedostatků už samotných autorů (Amin, Thrift 1994) považovat za základní stavební kámen výzkumu institucí v lokálním rozvoji (Coulson, Ferrario 2007). Amin a Thrift (1994) si kladli základní otázku, zda mohou být různé lokality konkurenceschopné nebo alespoň svým zaměřením odlišné od ostatních v dnešní globální době díky organizaci vlastní správy a dalších přidružených institucí. Tato premisa mohla být vyřčena na základě nové ekonomické organizace, tzv. postfordismu. Právě posun od fordismu s převažující masovou výrobou, ve které uspějí jen ti nejlepší globální hráči, ke zmíněnému postfordismu s šancí pro různé lokality uspět v různých odvětvích zásluhou dobře načasovaných inovací, rychlosti a jiných odlišností, umožnil zkoumat roli lokální veřejné správy v regionálním rozvoji (Coulson, Ferrario 2007).

Amin a Thrift (1994) definovali institucionální hustotu (institutional thickness) na základě čtveřice neekonomických faktorů. Prvním je samotná přítomnost institucí ve sledovaném regionu, dále jejich dostatečně silná vzájemná interakce (zahrnující běžné formální i neformální kontakty, výměnu informací, utváření norem, návyků), třetím faktorem je vzájemné povědomí zainteresovaných institucí, kdy samotné instituce zároveň přispívají k vývoji, ale často také na celém společenství závisí. Poslední proměnnou jsou vzorce koalice (nebo obecněji příhodná struktura dominance) minimalizující sektářství a zajišťující organizaci. Zejména ve třetím faktoru urychlují a zefektivňují vývoj tzv. „vztahy důvěry“, jak o nich píše Raco (1998, str. 978).

Na příspěvek Amina a Thrifta (1994) se rychle sneslo hned několik kritických poznámek, jejichž stručný výčet podali Coulson a Ferrario (2007). Už samotní autoři teorie institucionální hustoty vyloučili kauzalitu ve vztahu rozvoje a dostatečné institucionální hustoty. Dále

např. Hudson (1994) při studiu regionů na severovýchodě Anglie naznačil tamní slabý rozvoj i přes velmi vyspělou a početnou síť lokálních institucí. I přes relativně robustní seznam kritických poznámek dosud neexistuje příspěvek vyvracející základní postuláty teorie institucionální hustoty. Téměř pokaždé se jedná o závěry vytvořené na základě případové studie. Teorie tak může i přes značné limity poskytnout solidní (zejména teoretickou) výchozí pozici pro novodobé výzkumy ovšem bez zažité rigorózní metodologické základny.

Z nepočtené české literatury se v přehledu teorií Blažka a Uhlíře (2011) objevilo varování před institucionálním zakrněním na určitém stupni vývoje (tzv. lock in) provázeným přesně opačnými efekty, než jaké Amin a Thrift (1994) považovali za základy své teorie. Především se jedná o ztrátu konkurenceschopnosti, kdy se do neprodyšně uzavřeného prostoru nedostaly stěžejní novinky a inovace.

Wood a Valler (2004) dále nadnesli možnou potíž v záměně příčiny a důsledku. Přítomnost institucí nemusí znamenat úspěch regionu, ale institucionální prostředí může být naopak posilováno až na základě úspěchu. Bez povšimnutí nemůže zůstat ani prostorová povaha interakcí, kdy velkou roli mohou hrát hranice (administrativní, funkční aj.).

V současnosti je teorie institucionální hustoty nejen v českých výzkumech diskutována méně. Coulson a Ferrario (2007) uvádí jako jeden z malého množství příkladů dokazujících konkurenceschopnost této teorie skupinu na kvalitní institucionální platformě kooperujících malých a středních podniků. Silná pozice středoitalské ekonomiky však od 80. let pomalu slábne. Na základě informací od Wooda a Vallera (2004) navíc Coulson a Ferrario (2007) konstatují přesun těžiště diskuse od hledání příčin přežití a prosperity místní iniciativy dle chápání původních autorů Amina a Thrifta (1994) k institucím ve městě. Instituce mají v kompaktnějším městě zajistit kooperace na základě klíčových znalostí a informací s možností reagovat na hospodářské, kulturní a sociální změny.

MacLeod (2001) propojil koncept institucionální hustoty s konceptem sociálního kapitálu. Podle jeho názoru dobře zvolená institucionální strategie v dané lokalitě umožní schopným aktérům využít přítomný sociální kapitál. V teoretické rovině upozorňuje na příliš velký důraz některých autorů na „měkké“ faktory, které se postupně vyvíjí v kontextu institucionálních rámců.

2.5 Role sociálního kapitálu v lokálním rozvoji

Beugelsdijk s Van Schaikem (2005) považují za klíčový příspěvek k problematice sociálního kapitálu v institucionálním kontextu Putnamovo a kol. (1993) studium italských regionů, kde autoři prokázali vztah sociálního kapitálu k ekonomickému a zejména institucionálnímu výkonu samospráv. Jak již bylo naznačeno na začátku této práce, Putnam a kol. (1993) považují

za dvě základní proměnné sledování sociálního kapitálu míru důvěry a aktivitu při tvorbě asociací.

Důvěra je podle výše zmíněných autorů zavedená vzájemnost ve společnosti vedoucí k vyšší efektivitě než v té společnosti, kde si lidé vzájemně nevěří. Fukuyama (1995) přisuzuje důvěře schopnosti zmírnit ostražitost při důležitých jednáních, redukovat transakční náklady a zvyšovat flexibilitu. Důvěra se podle něho může stát přímým strůjcem úspěchu podobně jako spontánní společenské chování. Velmi silná bývá důvěra uvnitř rodiny, proto je klíčovou výzvou překonat tuto úroveň. V opačném případě totiž úplně absentují slabé vazby nad rámec rodiny, převažují sice silné vazby, ale ve velmi úzkém rodinném kruhu a úspěch se nedostaví. Podle Luhmanna (1979) dokáže nastolená důvěra snížit původně výraznou sociogeografickou komplexitu, což ve výsledku vede k jednoduššímu porozumění původně složité situaci v regionu a je tím usnadněna organizace. Na úrovni firem se výhodami nastolené důvěry zabýval více např. Uzzi (1996).

Na základě převažující síly vazeb začal Putnam (1995) rozlišovat sociální kapitál na svazující (definován silnými vazbami uvnitř skupiny a slabšími vazbami přeshraničními) a přemostňující (uvnitř skupiny dominují spíše slabé vazby, přes hranice skupiny jsou vazby silnější a pro navazování vazeb klíčových pro rozvoj důležitější).

Extrémním případem silných vazeb a pro rozvoj nezdravé převahy svazujícího sociálního kapitálu je každodenní setkávání výlučně se členy rodiny. Slabé vazby (známosti) dovolují jedinci získat informace od někoho, s kým není v trvalém kontaktu a kdo má z velké části odlišný okruh blízkých přátel. Granovetter (1973) prokázal význam známostí na příkladu zisku pracovní příležitosti.

Dělení sociálního kapitálu doplnil Woolcock (2001) o vertikální (nebo také spojující) sociální kapitál. Různě schopní aktéři (jedinci i méně početné skupiny) na hierarchicky nižší úrovni navazují a následně využívají silné kontakty na aktéry působící na hierarchicky vyšší úrovni. Tyto kontakty mohou být velmi cenné až klíčové pro rozvoj hierarchicky nejnižších regionálních úrovní.

Pileček (2013) upozorňuje na možnost propojení lokální problematiky a vertikálního sociálního kapitálu s konceptem local buzz – global pipelines Bathelta a kol. (2004). Silné lokální či regionální vazby je nutné propojit s aktéry kooperujícími na makroregionální úrovni, aby nedošlo k uzavření regionu s negativním dopadem na jeho konkurenceschopnost (Blažek, Uhlíř 2011).

Blažek a Netrdová (2009) přisuzují konceptu lidského (částečně i sociálního) kapitálu významnou schopnost diferenciaci na mikroregionální úrovni. Stává se tak po vytvoření jasně zřetelného prostorového vzorce na úrovních hierarchicky vyšších, kdy platí na začátku nastíněná

zvyšující se důležitost tzv. „měkkých faktorů“ s klesající řádovostní úrovní. Sociální kapitál (často zkoumán spolu s lidským kapitálem) je přinejmenším nejznámějších a v české odborné literatuře neoblíbenějším endogenním faktorem (Kostecký, Patočková, Vobecká 2007, Stachová, Bernard, Čermák 2009, Majerová a kol. 2011, Bernard 2011, Sýkora, Matoušek 2009, Pileček, Jančák 2010).

3 Cíle práce a výzkumné otázky

Hlavním cílem diplomové práce je na základě analýzy „měkkých“ faktorů pochopit podstatu sociálně-ekonomických rozdílů mezi obcemi v území vnitřní periferie. Pro naplnění tohoto cíle je zároveň klíčové získat ve vymezeném území reprezentativní vzorek respondentů z hlediska prostorového rozmístění v území, jejich věku, ale například i populační velikosti obcí.

Základní výzkumnou otázkou je, zda aktéři v rámci sledovaného území kooperují a vytvářejí sítě kontaktů významných pro lokální rozvoj. Snahou je zachytit v prostoru meziobecní spolupráci a důvěru. Bez prostorového aspektu je zjišťována také angažovanost obcí v různých nadobecních aktivitách. Dílčí výstupy umožňují utvořit si představu o institucionální hustotě v zájmovém území a jejím přesahu k obcím v těsném sousedství.

Druhou stěžejní oblastí zájmu je charakteristika mocenského vztahu provázejícího jednotlivé kooperace. Kde v území nalezneme obce kooperující na bázi partnerství a kde je naopak patrná lokální diferenciací se zřetelně identifikovaným jádrem a jeho zázemím? Jaký vztah mají jednotlivé obce k obcím s pověřeným obecním úřadem, k obcím s rozšířenou působností státní správy a ke krajským úřadům? U každého nalezeného vztahu je zároveň snahou postihnout jeho charakter. Jedná se o kooperace formální, identifikovatelné i jiným způsobem než v hloubkovém rozhovoru se starostou, či o kooperace neformální?

Třetí zájmovou oblastí je hodnocení převažujícího směru interakcí. Kde v území převažují interakce horizontální a kde naopak interakce vertikální? Souvisí identifikovaný mocenský vztah s převažujícím směrem interakcí? Očekávaným předpokladem je dosud lokálně přetrvávající významný vliv střediskové soustavy osídlení platné od usnesení vlády ČSR dne 24. listopadu 1971 s mírnými úpravami až do července roku 1993.

Posledním jádrem zájmu je odhalit vliv politického smýšlení starostů na charakter vztahů, identifikovaný mocenský vztah a převažující směr interakcí, přičemž lze očekávat, že levicově smýšlející starostové nebudou iniciátory vztahů, ba dokonce budou ve vztazích vertikálně podřízeni.

4 Metodika a sběr dat

Vzhledem k volné návaznosti práce na původní kvantitativní výzkum provedený v celém regionu Severovýchod (Komárek 2015) je v duchu kritického realismu kladen důraz na uplatnění kvalitativních metod výzkumu. Jak shrnují Blažek s Uhlířem (2011) především práci zakladatele kritického realismu ve společenských vědách Roye Bhaskara (1986), jedná se především o snahu vysvětlit, proč ve stejné společnosti (ovlivňované stejnými strukturami) dochází k různým výsledkům. Úvodní extenzivní pozorování celku totiž odhalí pouze polo-pravidelnosti. Více pozorování spolu poté naznačí určitou formu uspořádání. Potenciální souvislosti jsou následně intenzivně zkoumány se snahou rozlišit nutné (nezbytné, stálé) okolnosti od těch nahodilých (Blažek, Uhlíř 2011).

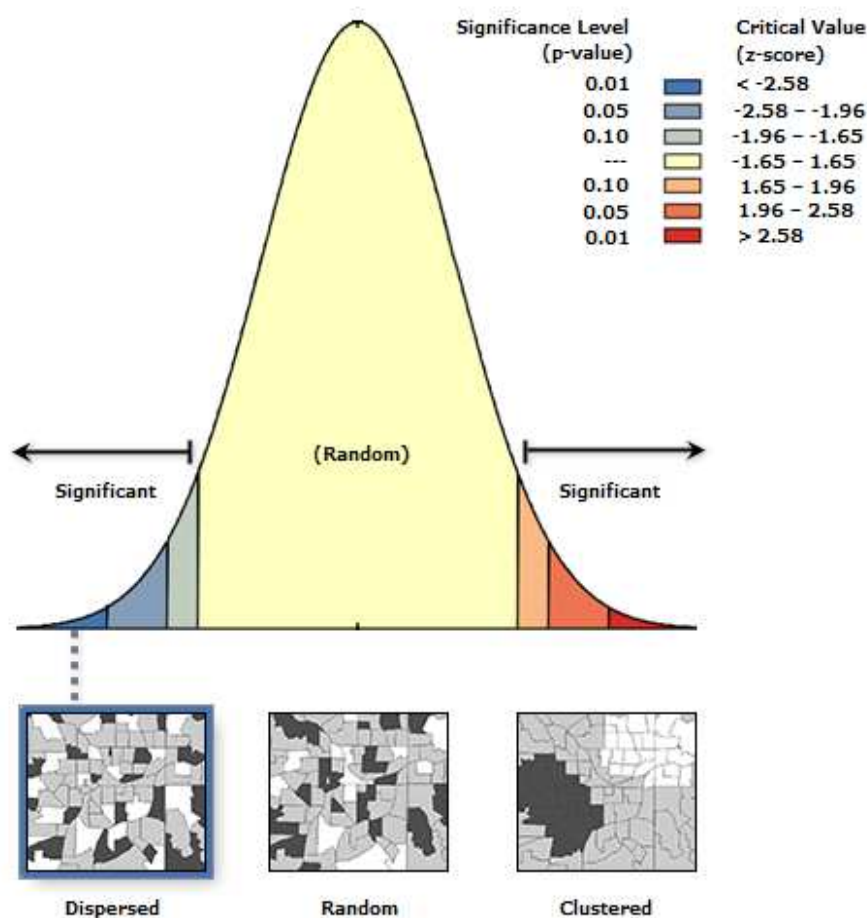
Sledované území bylo zúženo dle výsledků vlastní bakalářské práce na 118 obcí. Do hodnocení tedy byly zahrnuty správní obvody POÚ Nový Bydžov, Hořice, Kopidlno a Jičín. V rámci správního obvodu POÚ Jičín byla ze sledování vyjmuta severní část nepatřící do územní působnosti místní akční skupiny Otevřená zahrada Jičínka kvůli odlišnému charakteru jak fyzickogeografickému, tak také socioekonomickému. Přidáno bylo naopak příhraniční území správního obvodu POÚ Městec Králové v souladu s polohou území v oblasti rozsáhlejší vnitřní periferie na hranici Středočeského kraje představené Musilem (1988) a Musilem s Müllerem (2008).

Již na začátku byly z přímého sledování vyloučeny samotné obce se sídlem pověřeného obecního úřadu kvůli jejich rozdílnému postavení v hierarchii sídel i územní správy. Jejich význam se v dostatečné míře projevil zprostředkovaně přes ostatní obce. Aktivní začlenění obcí s pověřeným obecním úřadem do vztahů v tomto území může být námětem pro navazující etapu tohoto výzkumu. V rámci konečného vymezení zájmového území (113 obcí) bylo vykonáno 38 polostrukturovaných rozhovorů se starosty vybraných obcí, což představuje téměř 34 % obcí celého zkoumaného území. Prvních 17 rozhovorů bylo domluveno na základě písemné komunikace a rozhovory byly realizovány v listopadu roku 2016. Druhé kolo rozhovorů bylo uskutečněno po dodatečné telefonické komunikaci bez předchozí odpovědi na písemné oslovení a bylo kompletně realizováno v lednu 2017 (přehled rozhovorů dle období jejich vykonání je vyjádřen v obr. 3, informace o jednotlivých respondentech spolu se základními charakteristikami obcí, ve kterých starostové působí, potom představuje tab. 1).

Polostrukturované rozhovory ve svém výzkumu použili např. také v úvodní části diplomové práce zmiňovaní Coulson a Ferrario (2007). Podle nich umožní výsledky adekvátní srovnání a zároveň je možné se libovolně dle vývoje rozhovoru respondenta dodatečně ptát, případně respondenta nechat mluvit přes hranici položené otázky. V respondentově přirozeném

prostředí je tedy možné získat komplexní pohled na řešené téma nad rámec vytvořené struktury rozhovoru. Beugelsdijk s Van Schaikem (2005) podporují otevřené rozhovory a subjektivní (individuální) přístup v každém z případů, kdy je součástí obtížněji měřitelná proměnná. Na druhé straně např. Vajdová a kol. (2010) volili ve svém výzkumu rozhovory strukturované. Hlavní výhodou bylo jednodušší a exaktnější zpracování dat, charakter jejich výzkumu i dle zvolené metody byl však spíše kvantitativní, čímž sice dokázali relativně dobře postihnout síť institucí ve sledovaném území, velmi omezeně ale mohli zkoumat její dílčí atributy a zohlednit specifika jak jednotlivých respondentů, tak šetřených území.

Jak již bylo výše naznačeno, výběr respondentů byl dvoukolový. Nejprve byl každému z nich (n = 113) rozeslán email s téměř totožnou obecnou žádostí o přibližně půl hodiny trvající rozhovor. Na tuto žádost odpovědělo kladně přibližně 15 % starostů napříč celým sledovaným územím (n = 17). Ve druhém kole byli starostové oslovováni individuálně telefonicky (n = 23) s cílem získat na území každého správního obvodu POÚ minimálně 30% vzorek respondentů. Oslovování respondentů probíhalo dle zásad náhodného výběru. Příjemným překvapením pro mne byla nízká míra odmítnutí rozhovoru, když jen dvojice starostů v území se z časových důvodů omluvila. Prostorové rozmístění rozhovorů dle období jejich vykonání vizte obr. 3.

Obr. 2 – Globální Moranovo I kritérium pro odhalení prostorové koncentrace realizovaných rozhovorů (Moranův index = -0,177, dosažené z-skóre = -2,72)

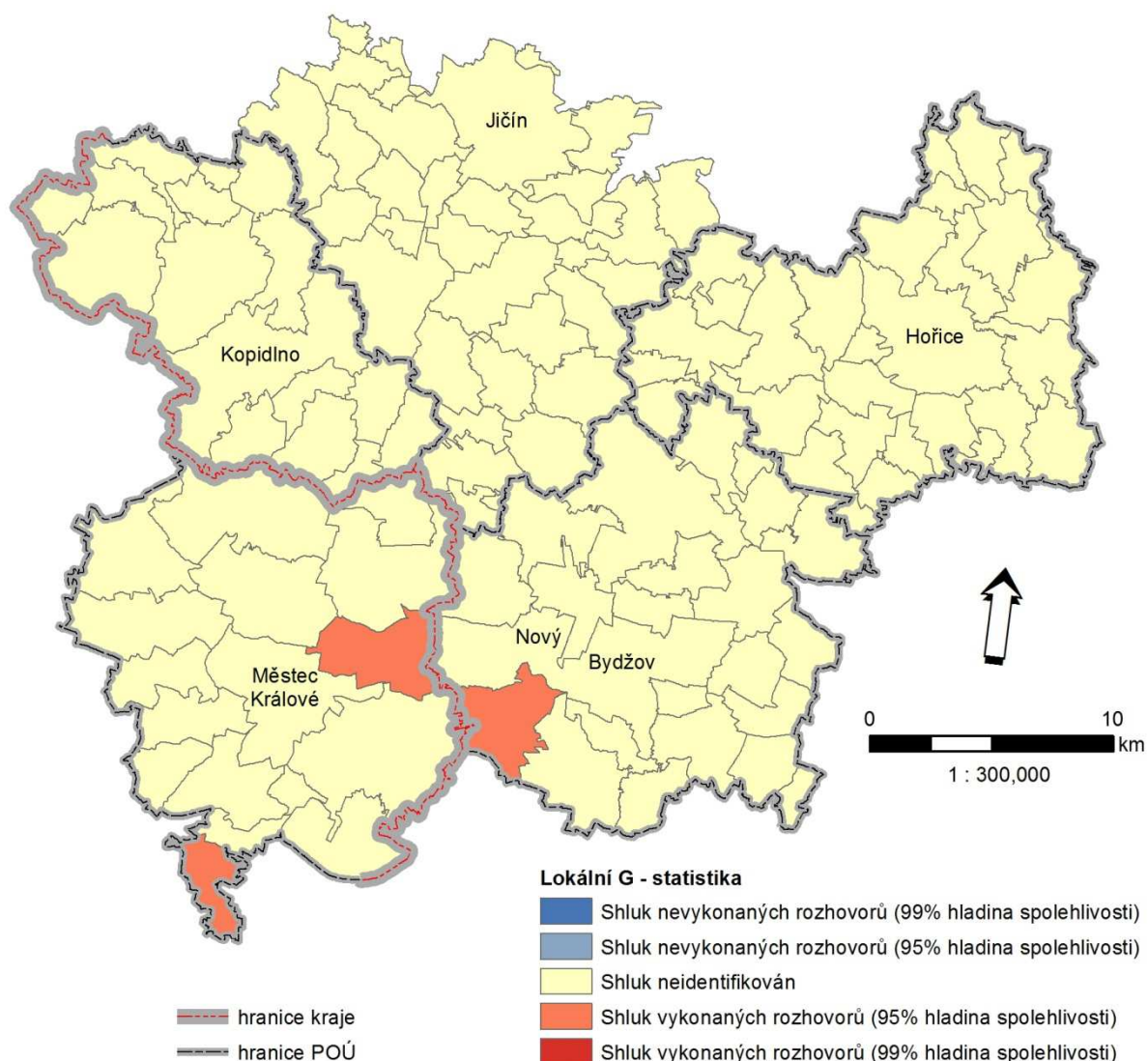
Poznámky: Původní zpracování z ArcGIS.

Obec	Pověřený obecní úřad	Populační velikost obce (2011)	Věk starosty (2017)	Pohlaví starosty	Uvolněný (U) / Neuvolněný (N) starosta	Počet starostenských období (včetně současného)
Boháňka	Hořice	229	42	muž	N	2
Červená Třemešná		151	49	muž	N	1
Dobrá Voda		572	55	žena	U	4
Jeřice		388	55	muž	N	1
Miletín		895	44	muž	U	3
Milovice u Hořic		309	69	muž	N	2
Ostroměř		1381	68	muž	U	1
Sukorady		212	54	muž	N	3
Vřesník		87	51	muž	N	3
Češov	Jičín	209	40	muž	N	1
Konecchlumí		379	35	muž	N	1
Kostelec		38	42	muž	N	4
Kovač		128	44	muž	N	2
Ohaveč		83	41	žena	N	1
Slatiny		537	46	muž	N	1
Střevač		283	54	žena	U	1
Tuř		170	43	muž	N	3
Úlibice		284	53	muž	N	1
Vysoké Veselí		876	59	muž	U	6
Cholenice	Kopidlno	230	44	žena	N	2
Rokytná		114	66	žena	N	1
Staré Hrady		190	51	muž	N	2
Údrnice		281	44	muž	N	2
Zelenecká Lhota		159	47	žena	N	4
Dobšice nad Cidlinou	Městec Králové	236	48	muž	N	2
Dymokury		873	56	žena	U	1
Hradčany		253	43	muž	N	1
Kněžice		494	54	muž	U	4
Podmoky		201	68	muž	N	1
Sloveč		515	52	muž	N	1
Barchov	Nový Bydžov	312	61	muž	N	7
Kobylice		271	42	muž	N	1
Lužec nad Cidlinou		489	31	muž	N	2
Měník		608	53	žena	N	1
Myštěves		181	63	muž	N	5
Nepolisy		962	32	muž	U	2
Skřivany		1061	37	žena	U	1
Smidary		1555	58	žena	U	3

Tab. 1 – Představení jednotlivých respondentů a základní údaje o obcích, v nichž působí
Zdroje: Sčítání lidu, domů a bytů 2011 [online], Volby.cz [online]

Zásadním předpokladem pro verifikaci výsledků bylo vyloučení prostorové koncentrace domluvených rozhovorů (tzv. prostorové autokorelace). Pro zachycení globální prostorové autokorelace je vhodné použít Moranovo I kritérium (Spurná 2008). Na základě jeho výsledků (viz obr. 2) můžeme na 99% hladině spolehlivosti zamítnout nulovou hypotézu o náhodném rozdělení a přijmout hypotézu alternativní o disperzním rozložení vykonaných rozhovorů ve sledovaném území. Disperzní prostorový vzorec je pro platnost následných analýz žádoucí. Pro potvrzení neexistence shluku obcí, kde nebyly vykonány rozhovory, byla ještě konstruována lokální G – statistika (Spurná 2008; viz obr. 4). Tato metoda odhalila na 95% hladině spolehlivosti pouze trojici míst, kde je četnost provedených rozhovorů vyšší. Velkou měrou k tomuto výsledku přispěla poloha obce při hranici zkoumaného území (metodické zkreslení, kdy především obec Dobšice nad Cidlinou v jižním cípu správního obvodu POÚ Městec Králové

Obr. 4 – Lokální G – statistika pro odhalení koncentrace respondentů

Poznámky: Jedná se o identifikaci prostorové autokorelace vykonaných a nevykonaných rozhovorů. Pro přehlednost statistického usuzování byly v legendě ponechány i prázdné komponenty (Shluk nevykonaných rozhovorů (obě hladiny spolehlivosti) a Shluk vykonaných rozhovorů (99% hladina spolehlivosti)).

má ve sledovaném území pouze jediného souseda, který je shodou okolností také respondentem), dále tvar a rozloha katastrálního území obcí. Vyšší četnost vykonaných rozhovorů však rozhodně nezpůsobí komplikace v diskusi o platnosti uveřejněných výsledků jako by tomu bylo např. při statisticky významném odhalení koncentrace obcí bez vykonaných rozhovorů. Pokud však bude výsledkem např. absolutní četnost relací, je třeba v těchto místech kriticky uvažovat o úpravě absolutních hodnot, popř. alespoň citlivěji interpretovat výpovědi respondentů.

Prostorová nekoncentrovanost vykonaných rozhovorů ovšem není jediným kritériem reprezentativnosti dat. Výběr respondentů musí být reprezentativní i z hlediska jejich věku a dle populační velikosti obce, kterou respondent zastupuje. Obě tato kritéria byla testována v softwaru SPSS jednovýběrovým t-testem, resp. Párovým Wilcoxonovým testem.

Průměrný věk starostů všech 113 obcí ve sledovaném území je v kalendářním roce 2017 49,74 let (od výjimečně nízkých 23 let do 75 let, Volby.cz [online]). Starostové osmatřiceti navštívených obcí mají průměrný věk 49,84 let (nejmladšímu respondentovi je 31 let, zatímco nejstaršímu 69 let). Na základě jednovýběrového t-testu se na 99% hladině spolehlivosti nepodařilo nastřádat dostatek důkazů pro zamítnutí nulové hypotézy o shodnosti průměrného věku dotazovaných starostů s průměrným věkem všech starostů z celého území. (více viz tab. 2). Aby bylo vůbec možné vykonat jednovýběrový t-test, bylo potřeba zjistit, zda má veličina věk dotazovaných starostů normální rozdělení. Na 99% hladině spolehlivosti se nepodařilo získat dostatek důkazů pro zamítnutí nulové hypotézy o shodnosti rozdělení věku starostů s teoretickým náhodným rozdělením, jinými slovy veličina věk respondentů má normální rozdělení.

	Kolmogorov-Smirnovův test			Shapiro-Wilkův test		
	statistika	stupně volnosti	signifikance	statistika	stupně volnosti	signifikance
Věk	.118	38	.198	.972	38	.461
	testovaná hodnota = 49.74					
	testovací statistika	stupně volnosti	signifikance (oboustranná)	průměrný rozdíl	99% konfidenční interval	
					dolní mez	horní mez
Věk	.064	37	.949	.102	-4.23	4.44

Tab. 2 – Jednovýběrový t-test dokazující reprezentativnost výběru starostů dle věku
Poznámky: Kolmogorov-Smirnovův a Shapiro-Wilkův test indikují normalitu dat.

Testování shodné průměrné populační velikosti všech obcí s populační velikostí obcí navštívených narazilo na potíže s výrazně asymetrickým rozložením dat, když převážná většina obcí nejen ve sledovaném území, ale i v celém Česku je populačně velmi malá. Oba testy zjišťující normalitu rozdělení jasně tuto geografickou specialitu na 99% hladině spolehlivosti potvrdily (číselně vyjádřeno v tab. 3). Nebylo tedy možné použít test parametrický,

nýbrž neparametrický test vycházející z mediánů. Do párového Wilcoxonova testu (viz tab. 3) tedy vstupovala kompletní data o velikosti navštívených obcí a místo druhého souboru bylo možné rovnou použít medián populační velikosti obcí v celém sledovaném území (jednovýběrový neparametrický test byl nahrazen párovým proto, že se v podstatě jedná o modifikaci, kdy všechny hodnoty druhého výběru nabývají hodnoty jeho mediánu).

	Kolmogorov-Smirnovův test				Shapiro-Wilkův test			
	statistika	stupně volnosti	signifikance	statistika	stupně volnosti	signifikance		
Velikost obce - výběr	.229	38	.000	.815	38	.000		
	počet	průměr	směrodatná odchylka	minimum	maximum	percentily		
						25.	50.	75.
Velikost obce - výběr	38	426.2105	363.27818	38.00	1555.00	187.7500	282.0000	545.7500
Velikost obce - populace	38	264.5000	.00000	264.50	264.50	264.5000	264.5000	264.5000
				počet	průměrné pořadí	suma pořadí		
Velikost obce - populace	záporná pořadí			21 ^a	23.14	486.00		
	kladná pořadí			17 ^b	15.00	255.00		
Velikost obce - výběr	shody			0 ^c				
	celkem			38				
				Velikost obce – populace – Velikost obce - výběr				
Z statistika				-1.675 ^b				
signifikance (oboustranná)				.094				

Tab. 3 – Párový Wilcoxonův test dokazující reprezentativnost výběru starostů dle populační velikosti obce
Poznámky: Kolmogorov-Smirnovův a Shapiro-Wilkův test indikují normalitu dat.

V souladu s cíli práce a v kontextu výše uvedené konceptualizace klíčových pojmů a témat týkajících se lokálního rozvoje vnitřních venkovských periferií byla pro výše diskutovaný reprezentativní vzorek starostů vytvořena struktura rozhovoru v tomto znění:

1. Jaké jsou Vaše zkušenosti s dosavadním působením ve funkci starosty, popř. v jiné veřejné funkci? Jaké?
2. *Pokud zkušenosti máte:* Máte z tohoto působení kontakty? Využíváte je? Udržujete tyto kontakty dlouhodobě? Pokud ano, jmenujte případ opakovaného využití kontaktu.
3. Spolupracujete nyní s někým mimo vaši obec? Kdy a jakým způsobem jste navázali kontakt (nebo někdo jiný s Vámi)? S kým? Jaký charakter tyto kontakty mají?
4. Kolik času Vám zbývá na spolupráci s aktéry z jiných obcí po vyřešení interních neodkladných záležitostí v obci?
5. Komu pracovně důvěřujete? Víte o někom, kdo by důvěřoval Vám? Proč a v jakých záležitostech? Jak moc?

6. Probíhá komunikace s podnikateli v obci i mimo ni? Probíhá komunikace se subjekty zajišťujícími kulturní události v obci i mimo ni? Na jaké úrovni dané subjekty působí?
7. Jaký je charakter komunikace s POÚ, ORP, krajem a dalšími vyššími celky? Jak hodnotíte jejich činnost?
8. Jste aktivní v komunikaci s vyššími celky? Kdo komunikaci vyvolá? Jaká je četnost komunikace? Jedná se o vyrovnanou, nebo jednostrannou diskusi?
9. Má někdo přirozeně silnější slovo ve Vašem okolí? Kdo? Proč?
10. Podporují Vaše názory členové zastupitelstva? Věří ve Vás? Proč tomu tak je?
11. Jaká je Vaše politická orientace? Je Vám v okolí znám někdo s podobným názorem?
12. Angažujete se v místní akční skupině nebo v jiných nadobecních spolcích? Jakých a jak hodnotíte jejich činnost?

Nastíněná struktura rozhovoru byla ve většině případů pouze základní kostrou hloubkových rozhovorů trvajících často více než jednu hodinu (přesně v polovině případů). Nejkratší rozhovor trval přibližně čtvrt hodiny. Pouze s jedinou výjimkou (písemně zaznamenáváno) byly rozhovory v plné délce čistě pro účely této práce nahrávány. Následovalo jejich přehrávání z pořízených zvukových záznamů. Výstupem je tabulka o 38 sloupcích a 121 řádcích. Každý sloupec nabízí údaje pořízené od starosty dané obce, řádky skrývají jednotlivé zjištěné charakteristiky.

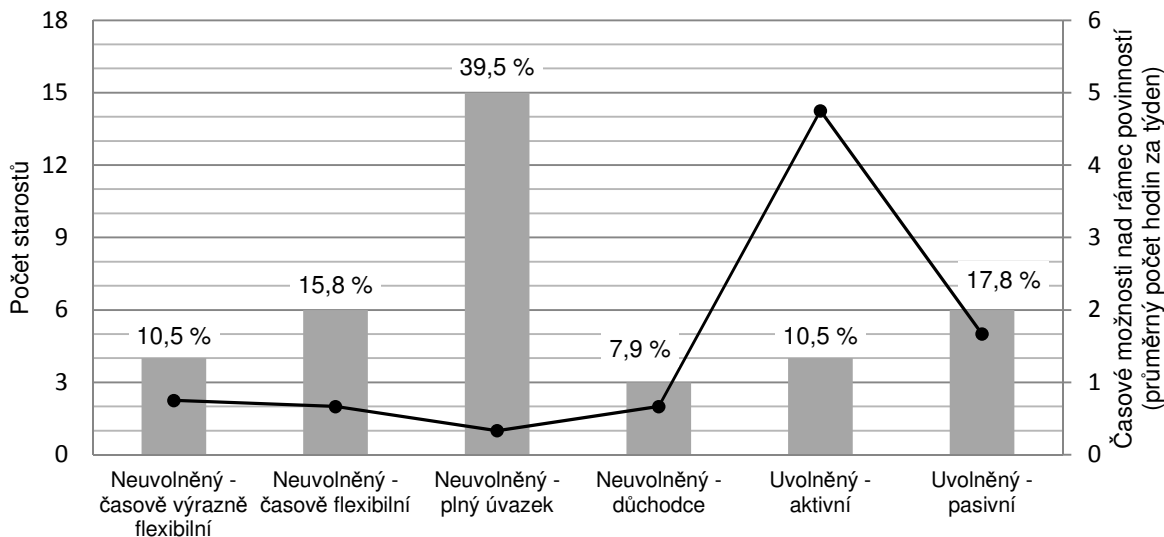
Data z této tabulky byla přímo převzata do konkrétních výstupů (ve formě absolutních četností, sloučených kategorií apod.), popř. byla pro potřeby výstupů relativizována. Standardizované odpovědi uvedené v tabulce navíc doplnilo několik desítek dalších nezařazených poznámek respondentů. Veškerá hodnocení (činností subjektů) a aktivita starostů v nadobecních subjektech byly překódovány do číselné škály počínající 1 (nejlepší/nejvyšší) končící 5 (nejhorší/nejnižší). V případě číselného hodnocení politické orientace dotázaných starostů bylo ve třech případech výskytu politicky neutrální odpovědi použito subjektivního hodnocení autora na základě převažujícího dojmu z vykonaného rozhovoru. Tabulku není možné zveřejnit z důvodu důvěrných informací v ní obsažených. Tabulka s kompletní datovou základnou tohoto výzkumu skrývá potenciál nad rámec cílů stanovených v předkládané diplomové práci, proto je možné tato data individuálně poskytnout pro navazující výzkum. Vyhodnocenou podobu konkrétních dat představí následující kapitola.

5 Institucionální prostředí pohledem starostů

5.1 Diferenciace starostů

5.1.1 Časová flexibilita a aktivita starostů

Starostové obcí se ve schopnosti aktivně se věnovat nadobecní koncepční činnosti výrazně diferencují již na samém začátku svého starostenského období. Především v populačně nejmenších obcích se téměř vždy jedná o neuvolněné starosty (detailně viz představení respondentů v předcházející kapitole v tab. 1). Největší část těchto neuvolněných starostů se živi prací na plný úvazek a i vzhledem k byrokratické zátěži a „častému papírování“, jak někteří z nich rázně zmiňují, nemají na nadobecní aktivity prakticky žádný čas. Jen o málo lépe jsou na tom neuvolnění starostové podnikající, popř. vykonávající činnost s flexibilní nebo zkrácenou pracovní dobou. Ani oni však zpravidla nejsou lídry lokálních iniciativ. V jedné z obcí dokonce došlo zastupitelstvo k tomu názoru, že „jediným možným starostou je důchodce, protože má čas a nestojí peníze“. Ani neuvolněný starosta důchodce se ovšem neukazuje jako ideální volba (viz graf 1) pro široké zapojení obce do lokálních iniciativ. Tato skupina starostů si totiž nejvíce uvědomuje cenu svého volného času a znát je místy i neznalost pravého smyslu existence místních akčních skupin a dalších podobně konajících subjektů.

Graf 1 – Diferenciace starostů v zájmovém území dle jejich aktivity, uvolněnosti pro výkon funkce a průměrný počet hodin týdně, které mohou věnovat nadobecním záležitostem

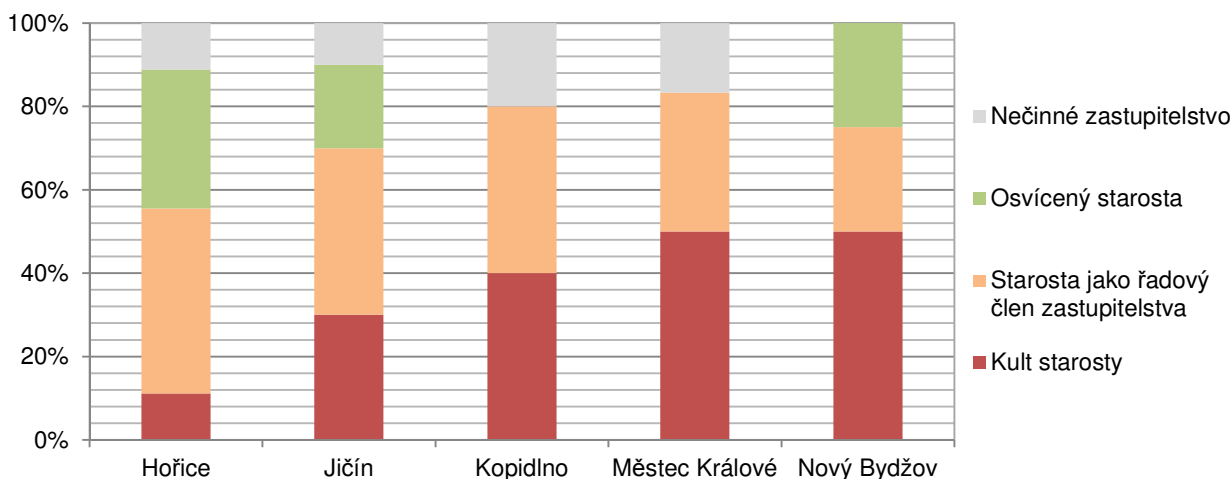
Zdroj: Vlastní terénní šetření (listopad 2016 – leden 2017)

Kromě nastíněných čtyř různých typů neuvolněných starostů existuje i relativně protikladná dvojice starostů uvolněných. Pasivní uvolnění starostové často zmiňovali možnost účastnit se nadobecních setkání, jejichž výsledkem většinou bylo několik v budoucnosti pro chod obce velmi řídkce využívaných formálních i neformálních kontaktů. Aktivní uvolnění starostové

jsou naopak těmi aktéry, kteří participují na lokálních projektech nejen ze své starostenské pozice, ale jsou velmi často i v řídicí funkci v rámci místní akční skupiny (dále také jako MAS) nebo jiného lokálního či regionálního uskupení. V minulosti se dokonce mnozí starostové zasloužili o umístění sídla místní akční skupiny v jejich i populačně relativně malé obci. Ve své práci jsou výrazně produktivní a v území jsou zastoupeni přibližně z jedné desetiny (viz graf 1).

5.1.2 Pozice starosty v zastupitelstvu

Zapojení starosty do lokálního společenství se výrazně odvíjí také od jeho pozice v rámci zastupitelstva obce. Starostové obdrželi otázku, zda podporují jejich názory členové zastupitelstva a zda v jejich osobu věří, za účelem zachytit jejich typologii z hlediska této vnitřní podmíněnosti dané obce. Interní mocenský vztah může výrazně napovědět, jestli je situace v jednotlivých obcích příznivá pro tvorbu nadobecní koncepce.

Graf 2 – Starostové dle pozice v zastupitelstvu v rámci jednotlivých správních obvodů POÚ

Zdroj: Vlastní terénní šetření (listopad 2016 – leden 2017)

Poznámky: Počty respondentů v jednotlivých POÚ (Hořice n=9, Jičín n=10, Kopidlno n=5, Městec Králové n=6, Nový Bydžov n=8). Ve všech případech se jedná min. o 30% zastoupení celého správního obvodu POÚ.

Z procentuálního zastoupení různého postavení starostů ve vlastních zastupitelstvech můžeme vyčíst relativně stabilní složku starostů jako řadových členů zastupitelstva napříč všemi správními obvody POÚ (graf 2). Takoví starostové nemají větší důvěru než ostatní členové zastupitelstva, nedokážou přesvědčit ostatní zastupitele o své pravdě (pozitivní ani negativní), obec nemá v rámci lokálního společenství žádné výrazné koncepční rysy a s podporou se na takovém zastupitelstvu setkají obecně prospěšné projekty (primárně pro obec).

Největší měrou je na Novobydžovsku a Městecku zastoupen tzv. „kult starosty“, kdy je hlavní činitel obce ve velmi respektované pozici (zpravidla ve funkci řadu let) a zapojení obce do lokálního dění závisí čistě na jeho osobě. Od osvíceného starosty se ale liší uvědoměním si své dominance a místy až jejím zneužíváním (v žádném ze správních obvodů POÚ se v rámci

této kategorie nekoncentruje ani pozitivní, ani negativní varianta). Takoví starostové nebývají v žádném z případů na zastupitelstvu přehlasováni.

Čistě negativní dopady na zapojení do lokální spolupráce má přehlížení nečinného zastupitelstva, kdy starosta je „ten poslední, kdo na všechno zbývá“ a „všechny dobře podané výmysly zastupitelstvo schválí, protože se vůbec nepřipravuje“. Nejlepší je naopak přítomnost osvědčeného starosty, který dokáže do dění zapojit neaktivní zastupitele, mnohdy i širokou obecní veřejnost a v podstatě vytváří i přímý můstek mezi obcí a lokálním společenstvím. „Osvícených“ starostů je nejvíce na Hořicku a Novobydžovsku, na území správních obvodů POÚ Kopidno a Městec Králové naopak úplně chybí.

Nejvhodnější strukturou starostů pro zapojení do lokálního společenství se dle nastíněné typologie může pochlubit Novobydžovsko. V rámci nejsilnější kategorie nazvané „kult starosty“ mírně převažují starostové pozitivně využívající své respektované pozice. Nejhorší je naopak situace na území správního obvodu POÚ Kopidno, kde je náznak zneužití dominance a úplně chybí výraznější osobnost.

5.2 Přeshraniční spolupráce obcí

V souladu se stěžejním cílem práce (pochopit podstatu sociálně-ekonomických rozdílů mezi obcemi v území vnitřní periferie) bylo žádoucí identifikovat vzájemnou kooperaci obcí a především vysvětlit vnitřní podmíněnosti formování těchto kooperací ve sledovaném území. Kromě samotné zmínky starostů o konkrétní spolupráci je v mapovém výstupu (obr. 5) zachycen také rozdíl mezi spoluprací čistě jen starostů a širší spoluprací celých obcí (ostatních členů zastupitelstva, popř. dalších různých aktérů; zjištěno zprostředkovaně z rozhovorů se starosty), dále jsou znázorněny také rozdíly mezi formálním a neformálním charakterem spolupráce a vertikálním či horizontálním směrem vzájemných interakcí mezi aktéry lokálního rozvoje. Z důvodu často zmiňované spolupráce mimo sledovaného území (především v obcích na jeho okraji) byla po celém obvodu zájmového území přidána pouze pro účely grafického znázornění vždy se sledovaným územím sousední obec.

Výsledkem této analýzy je potvrzení značné prostorové heterogenity. Kromě dvou, v otázce navazování vztahů velmi pasivních starostů, se ostatní odlišují už tím, zda jejich spolupráce je spíše na osobní bázi, nebo jsou jejich meziobecní aktivity četnější. Zajímavý úkaz můžeme sledovat na území správního obvodu POÚ Kopidno s mírným přesahem na území správního obvodu POÚ Jičín, kde většina obcí dle výpovědí respondentů spolupracuje na úrovni jednotlivců. K pochopení, proč se v tomto území rozvinula tato forma spolupráce, nám postačí znalost územní působnosti dnes již spíše neaktivního mikroregionu Rozhraní, kde dle slov dotazovaných starostů docházelo k častým neformálním kontaktům, avšak tyto kontakty jen

v malé míře pomohly k vytvoření širší spolupráce. Tato elementární spolupráce čistě mezi starosty byla identifikována i okolo společné hranice správního obvodu obcí s pověřeným obecním úřadem Hořice, Nový Bydžov a Jičín (zde ale slabší a rozdrobená), dále na jihovýchodě Hořicka a na jihozápadě Městecka.

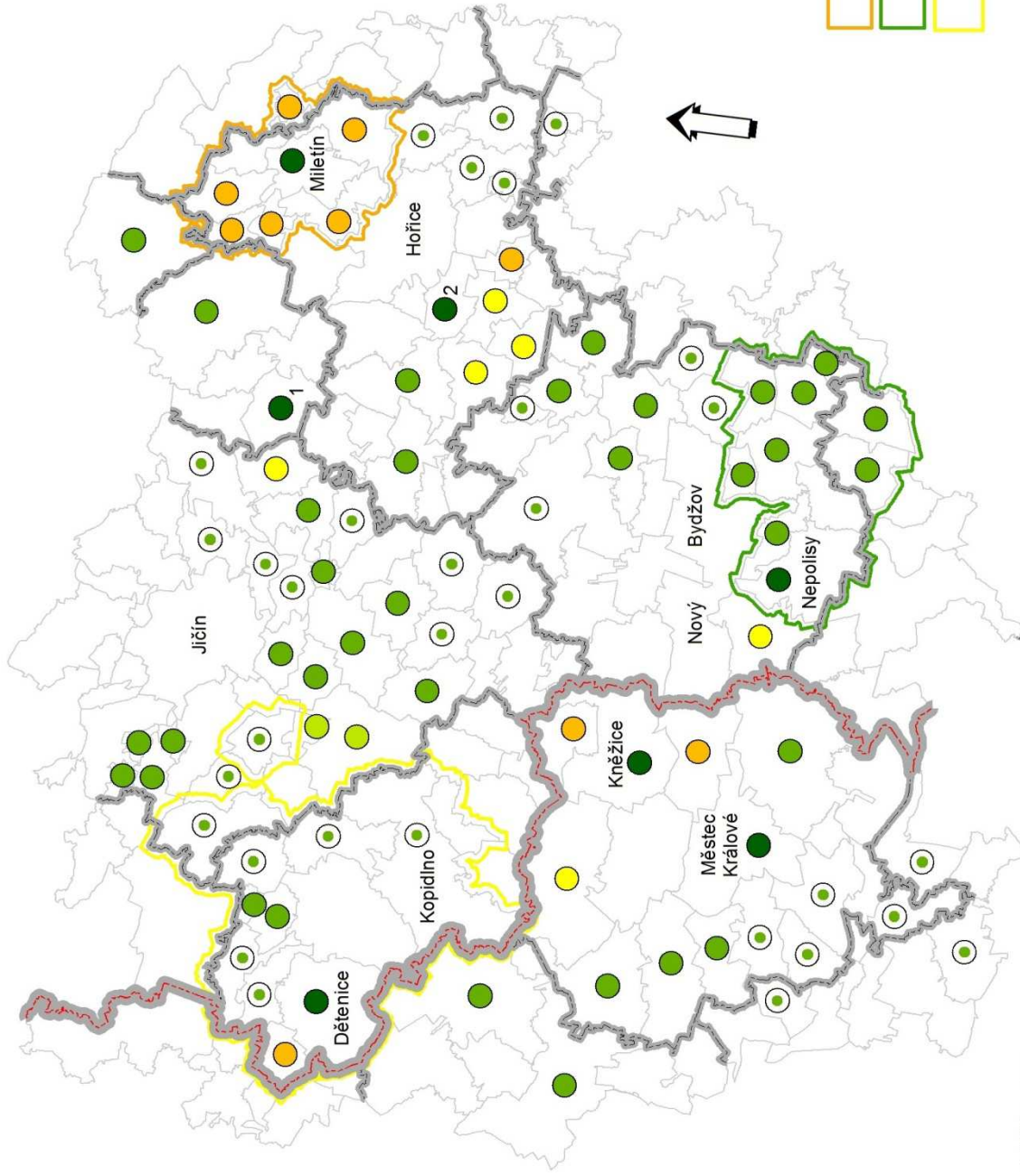
V rozvoji lokálních oblastí hraje velkou roli formálnost vztahů. Právě formální vztahy (např. koordinace aktivit ve spádové oblasti základní školy) jsou často doprovázené vertikálním směrem interakcí, zatímco vztahy neformální (např. kulturní akce pořádané několika obcemi za účasti zastupitelů a otevřené i veřejnosti) jsou v mnoha případech horizontální na bázi partnerství. Extrémním příkladem horizontální partnerské spolupráce je skupina obcí na jihu a východě správního obvodu POÚ Nový Bydžov s přesahem na Chlumecko (viz obr. 5 značené území s převahou horizontální a neformální spolupráce). Právě jejich schopnost společně vytvářet neformální vyšší celek udržuje tuto oblast aktivní. Podobný typ spolupráce v již ne tak ucelené formě nalezneme v obcích jižně od okresního města Jičína a v okolí Dymokur na Městecku.

Úplně opačné vertikální uspořádání obcí s kontakty spíše formálního charakteru je možné vysledovat na severovýchodě Hořicka. Jasným důkazem dosud přežívajících vztahů vytvořených existencí střediskové soustavy obcí z období socialismu je v chování aktérů nadřazená pozice Miletína potvrzená i okolními obcemi. Na nejnižší možné hierarchické úrovni můžeme mluvit o vztazích jádro–zázemí a v krajním a subjektivním případě i jádro–periferie. Podobná dichotomie ovšem s nesrovnatelně menším zázemím byla identifikována okolo Dětenic, kdy je právě tato obec ve vztazích s několika obcemi správního obvodu POÚ Kopidlno nadřazena a svým významem pro lokální rozvoj zastíní i sídlo pověřeného obecního úřadu Kopidlno. Slabší polarita vzniká také v zázemí Dobré Vody u Hořic. Její centrální postavení je ale na rozdíl od situace okolo Miletína doplňováno neformální vzájemnou spoluprací obcí v jejím zázemí. Poslední oblastí s výrazně převažujícím vertikálním směrem interakcí je na severovýchodě Městecka dvojjaderný malý region s nadřazenou pozicí Městce Králové a Kněžic. V Kněžicích navíc sídlí od svého vzniku MAS Mezilesí. Vznik vertikálního uspořádání je i dle nejednoho názoru starostů důsledkem přítomnosti krajských hranic, přes které podle slov starostů nevedou téměř žádné vazby, a přítomnosti silných osobností v Městci Králové a Kněžicích. Obce se tak nachází ve výběžku Středočeského kraje s omezenou možností spolupracovat s obcemi, resp. s aktéry v okolí, za krajskou hranicí. Lepší geografickou polohu má obec Dymokury a pravděpodobně i vzhledem k možnosti spolupráce se všemi svými sousedy (neleží přímo na hranici vyššího celku) se okolo této obce rozvinula poměrně mohutná horizontální spolupráce. Nutno ovšem dodat, že silná spolupráce Dymokur s Křincem, Rožďalovicemi

Převažující charakter spolupráce dané obce

(Konstruováno na základě formálnosti vztahů, směru interakcí a mocenských vztahů. V případě absence diagramu nebyla identifikována žádná spolupráce.)

- nadřazená obec
- neformálně horizontálně spolupracující obec
- formálně horizontálně spolupracující obec
- neformálně spolupracující / podřazená obec
- podřazená obec
- neformální, horizontální spolupráce starostů

1 Mlázovice
2 Dobrá Voda u Hořic

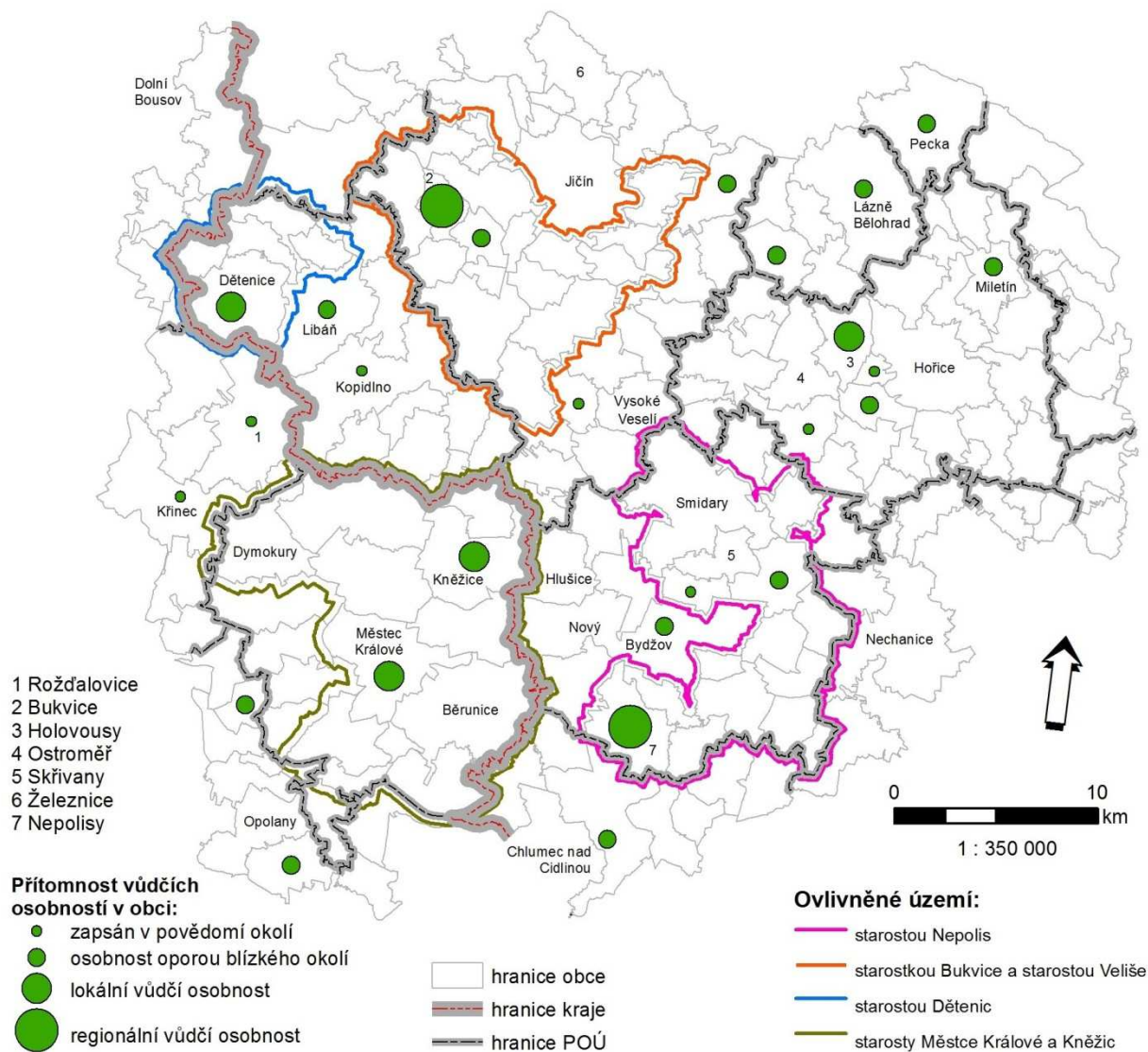
Obr. 5 – Spolupráce obcí ve sledovaném území dle jejího převažujícího charakteru
Poznámky: Podkladová data pochází z vektorové databáze ArcČR® 500.

a dalšími okolními obcemi je založena na populačně větších obcích (i nad 1 000 obyvv.) a starostové těchto obcí mají velmi dobré časové možnosti (téměř vždy jsou uvolnění). Podobně jako v oblasti severovýchodně od Městce Králové se také na samém okraji Královéhradeckého kraje na Kopidlnsku ozývají hlasy svědčící o potížích při tvorbě meziobecních sítí přes krajskou hranici. Dle slov starostky jedné z příhraničních obcí „nejde formálně spolupracovat a není šance ani získat neformální kontakty od sousedů, protože i mikroregion námi končí a všechny sešlosti absolvujeme na Jičínsku“.

Překvapivě se do územní kooperace nezapojují obce s rozšířenou působností. Dáno je to jejich oficiálním statutem sídla vyššího celku a vnější komunikace tak probíhá s jejich specializovanými úředníky, nikoli se starostou a zastupitelstvem. Předpokládá se neformální spolupráce na vyšší hierarchické úrovni (sídla POÚ a ORP mezi sebou), což by mohl nastínit navazující výzkum. Dle slov starosty z nejbližšího zázemí Jičína „se Jičín věnuje především správě na svém území, jejich rady jsou pro nás klíčové, ale dostáváme je na městském úřadě nebo zprostředkovaně, nikoli od jejich zastupitelstva nebo přímo od starosty“. I dle naznačeného vztahu s největším městem v oblasti lze soudit, že většina starostů vnímá pomoc od větších měst výrazně vertikálně (např. také jako „zprávu z centra“) a činnost zejména ORP má charakter převážně shora dolů (top down). Do meziobecní spolupráce jsou naopak zapojeny obce s POÚ Kopidlno a Městec Králové. Kopidlno vystupuje jako řadový člen dříve mikroregionu Rozhraní, dnes MAS Otevřené zahrady Jičínska, když je s ostatními v kontaktu pouze starosta. Dle slov okolních starostů „není s Kopidlnem třeba formálně spolupracovat, máme tam akorát stavební úřad, kam musíme občas zajet vyřídit formality a starostu známe jen ze sešlosti MAS“. V Městci Králové je naopak výrazná osobnost na starostenském místě a kontakty okolních starostů s touto obcí s pověřeným obecním úřadem tak nekončí vyřízením formalit na stavebním úřadě (viz obr. 6).

Klíčovým zjištěním je absence jakékoli formy spolupráce v obcích na Královéhradecku při hranici Středočeského kraje severozápadně od Nového Bydžova a jihovýchodně od Kopidlna. Tuto oblast je možné na základě výsledků vyjádřených v obr. 5 považovat v krajním případě až za institucionálně vyloučenou.

Důkazem pro validitu výše nastíněných vztahů může být přítomnost vůdčích osobností. Jejich identifikace byla provedena analýzou přímé otázky „Má někdo přirozeně silnější slovo ve Vašem okolí?“. Nejvýznamnějšími osobnostmi celého regionu jsou starostka Bukvice Eliška Formanová a starosta Nepolis Ing. Dušan Šustr. Oba zmínění starostové ovlivňují své široké okolí (viz obr. 6) nejen ze starostenské pozice v obci, ale také v rámci funkce v MAS. Obě nejvýznamnější osobnosti celého sledovaného území jsou spíše zástupci dobře propojeného

Obr. 6 – Vůdčí osobnosti sledovaného území a okolí těmito osobnostmi ovlivněné

Poznámky: Velikost diagramu odpovídá přesné absolutní četnosti zmínění (1, 2, 4 a 7). Podkladová data pochází z vektorové databáze ArcČR® 500.

neformálně spolupracujícího území. Pro lokální společenství významné osobnosti nalezneme také v osobě starosty Dětenic a v již výše zmíněné dvojici starostů z Městce Králové a Kněžic (v přímé otázce „Má někdo přirozeně silnější slovo ve Vašem okolí?“ byli zmíněni méně než starosta Nepolisy a starostka Bukvice, jejich význam pro bezprostřední okolí je ale stále nezanedbatelný). V těchto případech se však nejedná o zástupce velkého spolupracujícího území, kdy základním cílem je vylepšit sofistikovaným způsobem už tak relativně dobrou atmosféru, ale o osoby poskytující podporu svému okolí v relativně elementárních (mnohdy i interních obecních) záležitostech.

Na každý pád se dopad žádné z uvedených stěžejních osobností nepromítne do problémové oblasti podél krajské hranice od obcí severozápadně od Nového Bydžova až k obcím jihovýchodně od Kopidlna. Lokální osobnost identifikovaná v Holovousech

na Hořicku již není v dnešní době ve funkci, její dosah byl navíc značně roztráštěný, proto v tomto případě (na obr. 6) chybí celistvá hranice jejího dosahu. Její význam pomalu ale jistě začíná přebírat starostka Dobré Vody u Hořic.

5.3 Politická orientace starostů

Na mocenský vztah a směr interakcí mezi obcemi má svůj nezanedbatelný vliv politické smýšlení starosty. Ze sedmnáctky starostů jakožto iniciátorů spolupráce v horizontálních vztazích, popř. přímo vertikálně nadřazených (určeno dle podkladových dat v předcházející kapitole o přeshraniční spolupráci obcí, v jediném sporném případě poté dotvořeno dle angažovanosti starosty v nadobecních aktivitách), se pouze dvojice starostů přihlásila na stupnici politického smýšlení k levé straně. Naopak zbylých patnáct starostů z této kategorie smýšlelo spíše pravicově. V rámci méně aktivních, popř. dokonce ve vztazích podřízených, starostů je situace relativně vyrovnaná.

			Charakter vztahů		Celkem
			Pozitivní	Negativní	
Politické smýšlení	Levicové	Počet	2	10	12
		Procenta z charakteru vztahů	11.8%	47.6%	31.6%
		Procenta z celku	5.3%	26.3%	31.6%
	Pravicové	Počet	15	11	26
		Procenta z charakteru vztahů	88.2%	52.4%	68.4%
		Procenta z celku	39.5%	28.9%	68.4%
Celkem	Počet	17	21	38	
	Procenta z charakteru vztahů	100.0%	100.0%	100.0%	
	Procenta z celku	44.7%	55.3%	100.0%	
	Hodnota	Stupně volnosti	Asymptotická oboustranná signifikance	Oboustranná exaktní signifikance	Jednostranná exaktní signifikance
Pearsonův Chí-kvadrát test	5.590 ^a	1	.018		
Yatesova korekce	4.053	1	.044		
Poměr pravděpodobnosti	6.018	1	.014		
Fisherův exaktní test				.034	.020
Lineární asociace	5.443	1	.020		
Celkový počet hodnot	38				

Tab. 4 – Chí-kvadrát test nezávislosti o vlivu politického smýšlení respondentů na charakter vztahů mezi aktéry územního rozvoje

Poznámky: Pozitivní charakter vztahů zahrnuje vertikálně nadřazené a v horizontálních vazbách aktivnější (iniciační) obce. Negativní charakter vztahů zahrnuje vertikálně podřízené a v horizontálních vazbách méně aktivní obce.

Na základě Chí-kvadrát testu nezávislosti (viz tab. 4) s pomocí Yatesovy korekce na 95% hladině spolehlivosti zamítáme nulovou hypotézu o nezávislosti charakteru vztahů

mezi aktéry územního rozvoje a politického smýšlení starostů a přijímáme alternativní hypotézu o závislosti obou sledovaných veličin v zájmovém území.

Toto zjištění může být klíčové pro nalezení pravidla obecnějšího charakteru na území celého Česka. Právě hranice našeho státu je vzhledem k ovlivnění politického smýšlení obyvatel historickými souvislostmi limitem pro aplikaci nalezené závislosti.

5.4 Důvěra

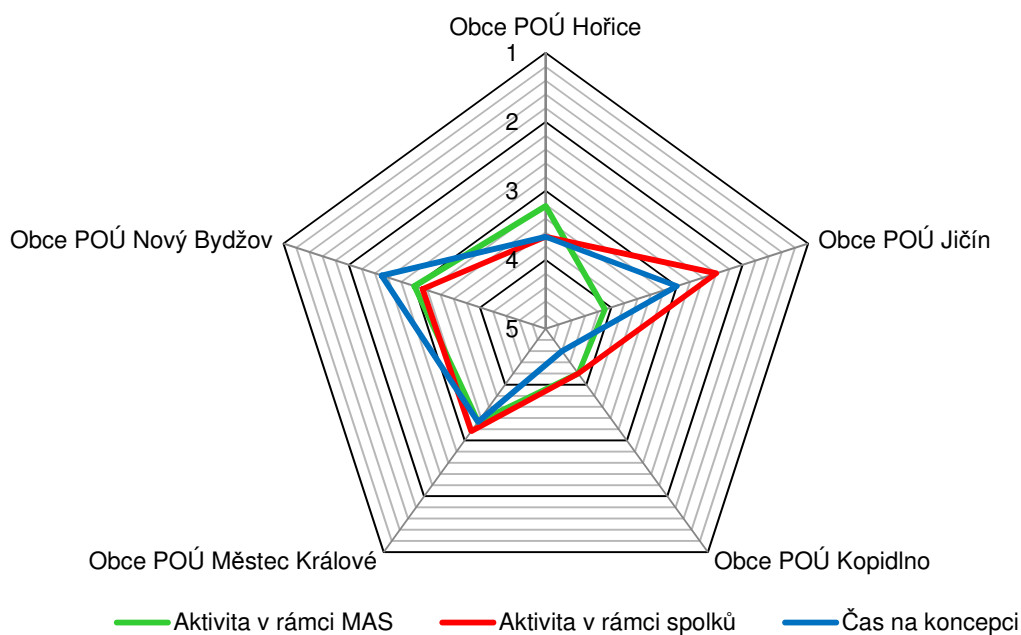
V otázce důvěry mezi aktéry lokálního rozvoje se naplno ukazuje pravý význam hierarchicky výše postavených měst. Pouze v případě Kopidlna nemají starostové okolních obcí oporu v hierarchicky výše postavené obci. Nejsilnější pozici mají naopak starostové z obcí s pověřeným obecním úřadem a s rozšířenou působností státní správy Hořice a Nový Bydžov. Silnou důvěru mají dále identifikované vůdčí osobnosti v Bukvici, Nepochlech či v Dobré Vodě u Hořic (viz obr. 7) nebo velmi překvapivě také s Kopidlnem sousedící Libáň (zatímco v meziobecní spolupráci nahrazují očekávanou silnou pozici Kopidlna v tomto území Dětenice, v otázce důvěry je to dle okolních starostů „zkušený místostarosta“ Libáň).

Nejčastějším typem důvěry je přímá sousedská důvěra, kdy v drtivé většině případů potvrdili její přítomnost starostové všech zainteresovaných obcí. V rámci široké sousedské důvěry, popř. lokální důvěry je možné zaznamenat pro blízké okolí stěžejní obec (velikost diagramu v mapě odpovídá četnosti zmínění), kam dle vlastních slov starostů „nejčastěji díky jeho zkušenostem voláme“.

Ačkoli bylo celé území realizovanými rozhovory reprezentativně pokryté, opět vykryštovalo stejné problémové území na pomezí Středočeského kraje (viz obr. 7). Podle informací od většiny starostů brání krajská hranice důvěře méně než spolupráci. Ani tento fakt neusnadnil nalezení vztahu důvěry na Žlunicku či Hlušicku. V přibližně desetakilometrové kruhové výseči mezi Kněžicemi a Kopidlnem, Kněžicemi a Vysokým Veselím a Kněžicemi a Novým Bydžovem jako by aktivního a důvěryhodného člověka ve vedení obce nebylo.

5.5 Angažovanost

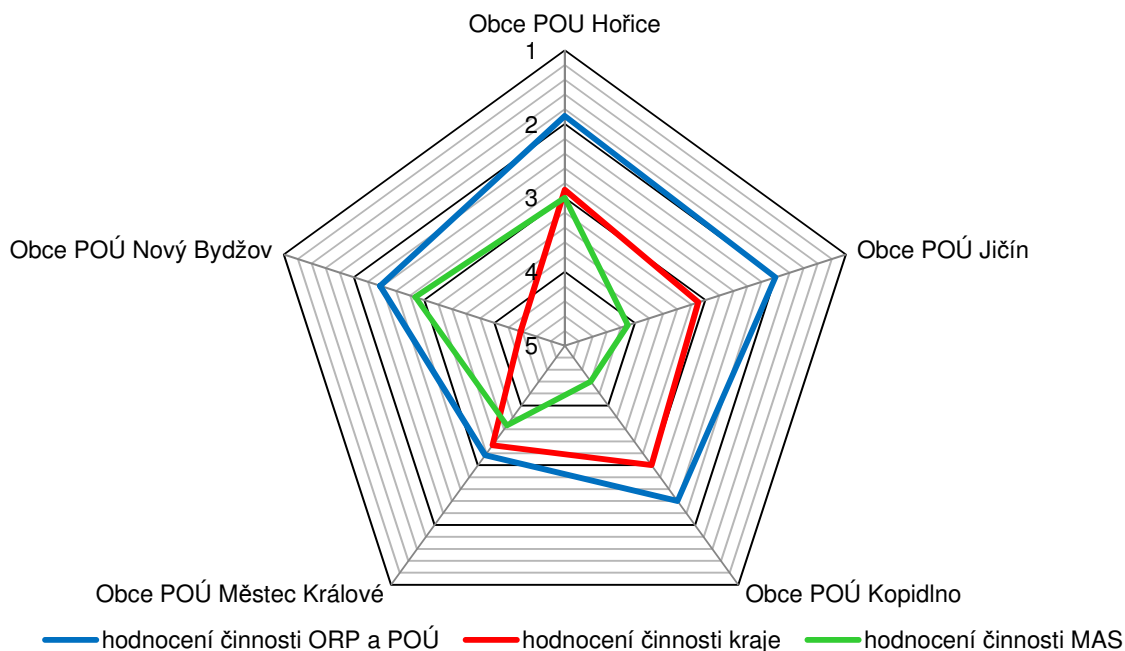
Angažovaností se v této práci rozumí primárně aktivita starostů v nadobecních subjektech (graf 3). Aby bylo možné rozkrýt pravé důvody aktivity, či neaktivity, je nutné přidat zároveň do standardizovaných (vždy od krajně pozitivní 1 do krajně negativní 5) stupnic hodnocení činností MAS jako nejnámějšího subjektu (součást grafu 4) a časové možnosti starostů.

Graf 3 – Angažovanost starostů v nadobecních subjektech

Zdroj: Vlastní terénní šetření (listopad 2016 – leden 2017)

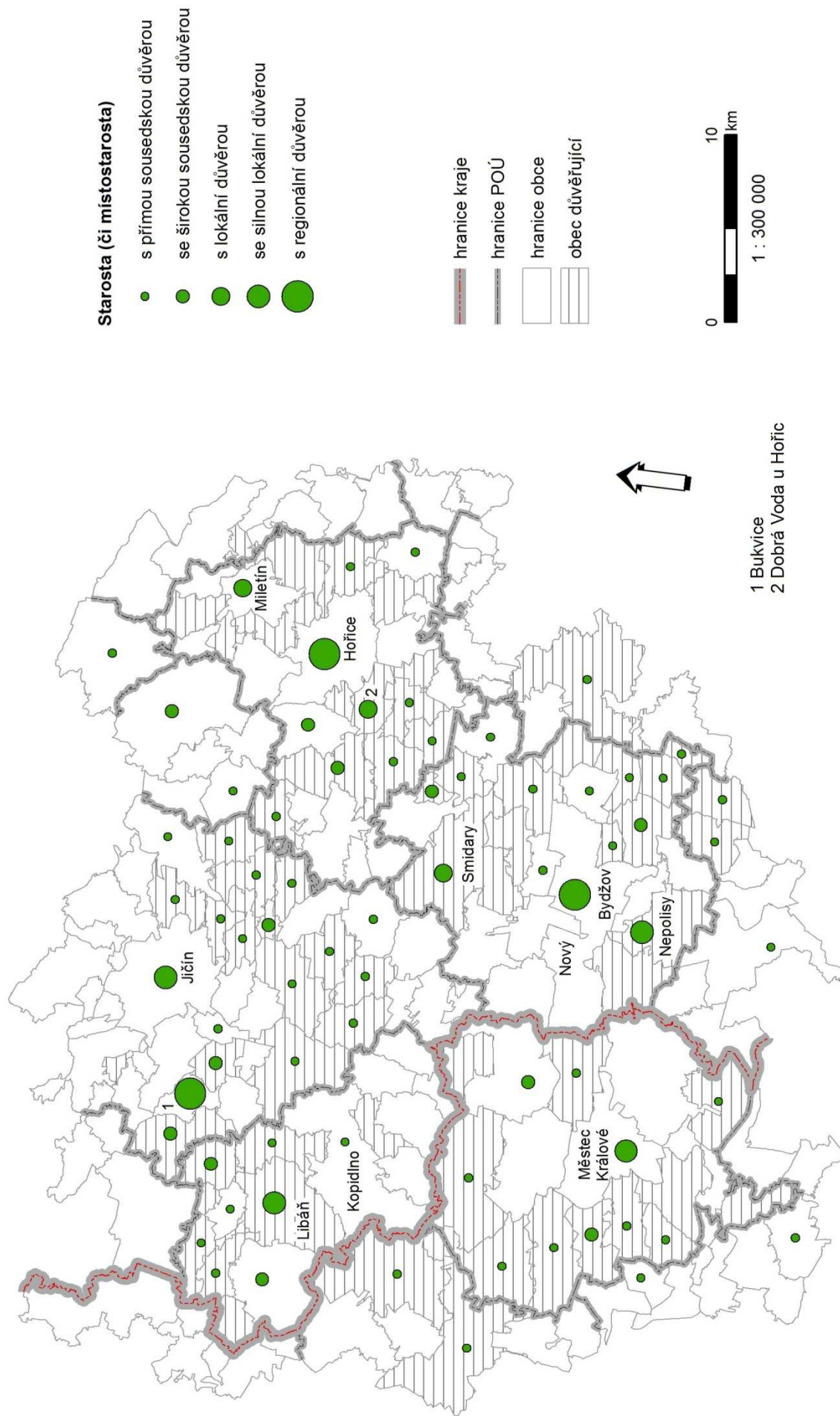
Poznámky: V rámci spolků hodnotili starostové vždy dobrovolně zvolený zpravidla nejpozitivněji vnímaný spolek (či dvojici spolků a známka byla průměrována). Nejčastěji byly zmiňovány Sdružení místních samospráv, Spolek pro obnovu venkova a Svaz měst a obcí. Počty respondentů v jednotlivých správních obvodech POÚ viz graf 2.

Graf 4 – Hodnocení činnosti vyšších správních orgánů a MAS starosty dle jednotlivých správních obvodů POÚ

Zdroj: Vlastní terénní šetření (listopad 2016 – leden 2017)

Poznámky: Počty respondentů v jednotlivých správních obvodech POÚ viz graf 2.

Obr. 7 – Starostové dle míry důvěry a identifikace důvěřujících obcí ve sledovaném území
 Poznámky: Velikost diagramu odpovídá přesné absolutní četnosti důvěřujících dané obci. Proměnná obec důvěřující byla relativizována počtem zastupitelů dané obce. Podkladová data pochází z vektorové databáze ArcCR® 500.

Z hlediska aktivního přístupu k MAS se zájmové území výrazně polarizuje na relativně aktivnější Hořicko, Novobydžovsko a Městecko a neaktivní celé území správního obvodu ORP Jičín. Aktivita v rámci starosty zmiňovaných většinou dvou spolků (nejčastěji Sdružení místních samospráv, Spolek pro obnovu venkova či Svaz měst a obcí) je výrazně determinována časovými možnostmi starosty (dle slov jednoho ze starostů se jedná o „volitelnou činnost navíc bez výraznější návratnosti“). Nejzajímavější je situace na Hořicku, kde téměř všichni tamní respondenti se shodli na tom, že i přes nedostatek času je třeba věnovat maximální pozornost především možnostem získat dotaci prostřednictvím místní akční skupiny.

V grafu 4 vidíme, že hodnocení činnosti MAS výrazně kopíruje aktivitu starostů nastíněnou výše. Pouze na území správních obvodů POÚ Kopidlno a Městec Králové je hodnocení ještě horší než vlastní zapojení (z logického důvodu potřeby alespoň mírně participovat na stěžejních projektech, aby „neujel vlak“). Relativně pozitivním přístupem a kladným hodnocením se mohou pochlubit pouze MAS Společná Cidlina na Novobydžovsku vedená z jedné z nejrozvojovějších obcí sledovaného území posledních let Nepochybně a také MAS Podchlumí na Hořicku pravděpodobně stále těžící z kvalitní platformy vytvořené v obci Holovousy bývalou paní starostkou Mgr. Martinou Berdychovou. Na čem se však respondenti shodli (a jeden z nich dodal, že „není možné kvůli tomu hodnotit práci MAS na jedničku“) je příliš dlouhá příprava strategie a s tím spojená nemožnost čerpat potřebné finanční prostředky.

V grafu 4 se kromě hodnocení MAS objevuje také hodnocení činností a přístupu krajských orgánů (popř. jednotlivých ministerstev, se kterými byl starosta nedávno v kontaktu) a dohromady také hodnocení POÚ a ORP, kdy pro drtivou většinu starostů šlo o hodnocení činností a přístupů v ORP (viz výše uvedená citace k činnosti POÚ Kopidlno: „máme tam akorát stavební úřad, kam musíme občas zajet vyřídit formality“).

Z grafu 4 je patrná relativní spokojenost respondentů s činností a přístupem jednotlivých pověřených obecních úřadů a především s činností a přístupem v obcích s rozšířenou působností (v případě Nového Bydžova, Jičína a Hořic je sídlo obou úřadů stejné a spokojenost vyšší, správní obvody POÚ Kopidlno a Městec Králové jsou součástí v prvním případě správního obvodu ORP Jičín, v druhém případě správního obvodu ORP Poděbrady, spokojenost je nižší i z důvodů, že jejich ORP sídlí relativně daleko, což naznačuje nepříliš důležitou roli POÚ). V dlouhodobém hledisku při absenci trvalých neshod mezi starostou „jedničkových“ obcí se starosty obcí „dvojkových“ a „trojkových“ (jak bývají samotnými starosty označovány různé hierarchické stupně) bude díky většímu množství interakcí hodnocení pravděpodobně inklinovat spíše k lepším hodnotám. Tuto hypotézu potvrzuje v případě horšího hodnocení na Městecku i fakt, že pouze dva starostové nepůsobí ve své starostenské roli poprvé a jejich vztah s POÚ

a ORP je spíše neutrální (jeden ze starostů na Městecku dokonce potvrdil celou tuto domněnku slovy „zatím jsem je nepotřeboval, takže nemohu hodnotit jinak než neutrálně“).

Činnost a přívětivost krajských orgánů v rámci čtyř z celkových pěti správních obvodů POÚ byla respondenty hodnocena o stupeň hůře než činnosti POÚ a ORP. Tento fakt dává tušit, že menší množství vazeb s těmito orgány povede v obecné rovině k relativně neutrálnímu až mírně negativnímu hodnocení, zatímco vyšší množství vazeb s POÚ či ORP povede, jak již bylo řečeno výše, v dlouhodobém hledisku spíše ke spokojenosti.

Je tu ovšem jedna výjimka. Extrémně negativní hodnocení kontaktů s krajskými orgány na Novobydžovsku, přičemž právě území správního obvodu POÚ Nový Bydžov je krajskému městu Královéhradeckého kraje ze sledovaného území nejbližší. Negativní vztahy s krajskými orgány jsou výsledkem suverénní pozice většiny dotázaných starostů v silné lokální iniciativě vedené a podporované starostou Napolis a celou MAS Společná Cidlina. Na tomto příkladu je demonstrováno, že kvalitně vedená MAS srozumitelná a prospěšná všem jejím členům je mnohem výraznějším nástrojem rozvoje než vztahy s krajskými orgány (dokonce lze na základě několika rozhovorů v této oblasti vyslovit předpoklad, že v případě fungující MAS se obce „bouří proti příliš shora a formálně jednajícím krajským orgánům“ a styk s nimi omezují jen na formálně dané minimum).

Na Hořicku je vztah s krajskými orgány dobrý, jejich výrazná svrchovanost (místy jsou brány trochu za „svaté“) jim podle vlastních slov starostů příliš nevádí a nic na tom nemění ani kvalitně vedená MAS Podchlumí, která zejména ve starém programovacím období zajišťovala pro rozvoj obcí zajímavé zdroje financí. Rozdíl oproti Novobydžovsku tkví ve slabší především neformální celistvosti bez zažitých vztahů umožňujících řešit různé výzvy i problémy v rámci silného neformálního lokálního společenství. Krajské orgány proto dosud mají v relativně běžných věcech, spadajících alespoň částečně do jejich gesce, své slovo.

5.6 Institucionální hustota území

Základem a zároveň jediným celoplošným elementem institucionální hustoty zkoumaného území (mimo sídla POÚ a ORP) jsou dle očekávání obecní úřady. Jejich činnost je ale výrazně diferencovaná. Zatímco v některých (zpravidla populačně větších obcích) je stěžejní osobností pro rozvoj na lokální úrovni starosta, který dokáže aktivně budovat základnu formálních i neformálních kontaktů (a ve vhodných případech ji také patřičně využít), v jiných (zpravidla menších obcích) je za osobou starosty skryt spíše obecní „správce či údržbář“ bez ambic stát se platným členem lokálního společenství. Ruku v ruce se schopnostmi starosty jde i zapojení obecního zastupitelstva, když ve většině případů (i ve větších obcích nad 1 000 obyvatel) jsou ostatní zastupitelé zainteresováni pouze ve věcech čistě obecních (pokud v jejich obci nepůsobí

osvícený starosta s dostatkem času a své zastupitele nezasvětí a nezaměstná v nadobecních subjektech) a kompletně jim chybí složka využitelných neformálních kontaktů, pokud je nemají ze svého pracovního zapojení v regionu.

Především neformální kontakty pomáhají v regionu dle výpovědí většiny starostů budovat tradiční spolky. Nejčastějším případem jsou fotbalisté, kteří od jara do podzimu zajišťují možnosti setkání obecních činovníků a samozřejmě i velké masy běžných občanů. Vliv fotbalového zápolení na případné utváření, popř. spíše utužování neformálních kontaktů je nejvyšší v okolí Slatin na Jičínsku a na jihu Novobydžovska. Z ostatních spolků je nutné zmínit především rybáře, kteří působí lokálně, a může mezi nimi docházet k nevšedním interakcím (dobré předpoklady také pro přemosťující sociální kapitál, otázkou však zůstává reprezentativnost jejich personálního složení). Naopak také často zmiňovaní hasiči jsou výhradně obecní záležitostí a jejich akce nedosahují prestiže fotbalového zápolení (největší vliv má regionálně úspěšný hasičský sbor v obci Tuř na Jičínsku, když výrazně ovlivňuje složení obecního zastupitelstva a nepřímo tak i jeho chod a chování na lokálním poli). Ostatní neziskové spolky jsou spíše pozitivní výjimkou většinou s čistě obecním dopadem (např. KOKUS – Kovačský kulturní spolek). Svůj nesporný význam má i aktivita občanů bez záštity neziskových spolků (a mnohdy bohužel i bez výrazné spolupráce obce). Díky aktivní skupině obyvatel se např. v Konecchlumí pořádají každý rok opakovaně akce se stále výraznějším dopadem (dnes až regionálním), za což si tato obec vysloužila v roce 2012 na krajské úrovni cenu za společenský a kulturní život v obci.

Velmi slabou pozici v území má soukromý sektor. Jeho komunikace s veřejným sektorem je až na několik výjimek mizivá. Velkou výjimkou jsou Kněžice na Městecku. Jedná se o energeticky soběstačnou obec (v Česku nepříliš vídané) a komunikace se soukromým sektorem v tomto oboru je nemine. Tou druhou jsou lokální zemědělci, kteří jsou zarytí v povědomí většiny starostů (někdy se dokonce sám starosta zemědělství alespoň na lokální úrovni věnuje), ale jejich význam tkví v drtivé většině maximálně v utváření vzhledu krajiny a v ovlivňování ekologie krajiny.

Více o interaktivní složce institucionální hustoty (veřejného sektoru) napověděly výše uvedené výstupy (obr. 5 – 7). Obecně lze konstatovat, že nedostatkem a nefunkčností institucí (v širokém slova smyslu) jsou postiženy spíše oblasti, kde se stýká více hranic správních obvodů POÚ (společná hranice správních obvodů POÚ Hořice, Jičín a Nový Bydžov) a tento nedostatek se ještě umocní přítomností krajské hranice (problémová oblast podél hranice Středočeského kraje od Nového Bydžova až po Kopidlno).

6 Diskuse

Jak již bylo uvedeno výše, případové studie týkající se především periferních oblastí se v posledních letech těší velkému zájmu. Velké teorie nedostatečně vysvětlují podstatu diferencovaného vývoje a vnitřních podmínek rozdílných trajektorií vývoje zdánlivě podobných (typů) území. Neobjasňují vliv kvality prostředí, diferencované role aktérů rozvoje apod. Také proto tato diplomová práce usiluje o objasnění role endogenních faktorů, aktérů a jejich sítí v lokálním rozvoji na konkrétním příkladu částečně stejného zájmového území jako Jančák a kol. (2010).

Autoři zvolili území Kopidlno jako jednu ze čtrnácti modelových oblastí, které byly již na základě předchozích výzkumů (např. Musil, Müller 2008) považovány za periferní. Nevěřovali se ale veřejnému sektoru, nýbrž jejich výsledky reprezentují názory trvalých obyvatel zájmového území v produktivním věku oslovených přes žáky základních škol.

Jančák a kol. (2010) zjistili nízkou míru angažovanosti obyvatel ve spolkách místního i regionálního významu. V této práci starostové tento závěr potvrzují, když v žádné obci nemají spolky výraznější než čistě místní význam (pokud vůbec existují). Starostové si při rozhovorech nebyli vědomi ani spolků s nadregionální působností, kde by se výrazněji realizovali někteří jejich občané.

Starostové v tomto správním obvodu POÚ jsou s výjimkou Dětenic a Libáně ve své funkci neuvolnění, proto ani jeden z dotázaných starostů v tomto území není ve své funkci uvolněný. K tomuto stavu přispěl i starosta Dětenic, když (jako jeden ze dvou starostů z celého zájmového území) odmítl z časových důvodů rozhovor absolvovat. Z přesné jedné třetiny dotázaných starostů jsou dva řadovými členy zastupitelstva, dále je dvojice starostů ve své funkci dominantní (ale bez dostatku času realizovat se v lokálním společenství) a v jednom z případů je starosta nucen „bojovat“ s výrazně nečinným zastupitelstvem. Absence výraznější lokální osobnosti ještě více snižuje šanci na zapojení do lokálního dění (starosta Dětenic platí v území dle slov dotázaných starostů za osobnost jejich správního obvodu POÚ právě kvůli jeho uvolnění pro funkci starosty, jeho aktivita však končí „radou okolní obci“; starosta Libáně je druhým ve své funkci uvolněným starostou, ovšem starostové okolních obcí zmiňují paradoxně spíše neuvolněného místostarostu Libáně jako významného pro tvorbu lokálních vazeb). Aktivita starostů v rámci nadobecních spolků (i v rámci MAS) je ze všech sledovaných správních obvodů POÚ nejmenší.

V úvodu práce byla také naznačena návaznost na vlastní bakalářskou práci (Komárek 2015). Ukázalo se, že kvantitativní výzkum provedený v bakalářské práci měl výrazné

rezervy (omezenou datovou základnu a nevhodně propojené různé metodické části), v obecné rovině ale umožnil rámcovou identifikaci nejproblémovějších oblastí.

V obou výzkumech se jako problémové ukázalo krajské pohraničí i administrativní hranice nižších správních celků. Pomocí intenzivního výzkumu byly nalezeny konkrétní koncentrované jednotky problémových obcí především v okolí krajské hranice a byl také zjištěn klesající vliv administrativních hranic nižších správních celků na formování vazeb aktérů lokálního rozvoje. Naopak ani náznakem se v kvantitativním výzkumu nepodařilo nalézt v této diplomové práci odhalené na nejnižší hierarchické úrovni polarizované oblasti (zejména Miletín a jeho zázemí). Důvod hledejme v metodice kvantitativního výzkumu v bakalářské práci, když jádrové oblasti byly vymezovány na celém území všech tří sledovaných krajů (Liberecký, Královéhradecký, Pardubický) dle shodných pravidel, z čehož plyne, že Miletín je jádrem pouze na lokální úrovni a stejně tak jeho zázemí je periferní pouze lokálně (svůj nezanedbatelný význam v případě hodnocení diferenciací trajektorií a podmínek rozvoje má tedy měřítková úroveň). Svou tvář v kvantitativním výzkumu neukázalo ani neformálně velmi dobře propojené území na jihu a východě Novobydžovska. Opět je možné tvrdit, že kvalita tohoto území je vidět až na lokální úrovni.

Klíčové je zmínit rozdíl v zacílení obou prací, když kvantitativní sledování mělo za cíl identifikovat jádrové a periferní území s využitím dostupných dat ze SLDB 2011, která umožnila zhodnotit územní diferenciaci socioekonomické vyspělosti, ale neumožnila na základě analýzy endogenních faktorů pochopit podstatu sociálně-ekonomických rozdílů mezi obcemi.

Závěrem diskuse je třeba také konstatovat, že práce nepřímou naznačila spojitost mezi kvalitním sociálním kapitálem a úspěšností obce (úspěšnou je rozuměna taková obec, která je ve vztazích vertikálně nadřazena, popř. je aktivním partnerem v horizontální spolupráci), přičemž podstatnější pro rozvoj území je formování a intenzita vztahů aktérů lokálního rozvoje ve smyslu zapojení se do lokálních sítí horizontálních, ale také vertikálních. Dle všech předpokladů je klíčový především přemosťující sociální kapitál. Bariérou rozvoje je naopak svazující sociální kapitál bez interakcí přes hranici dané obce. Platí proto, že čím populačně menší daná obec je, tím podstatnější roli v jejím rozvoji hraje právě přemosťující sociální kapitál starostů. Nejmenší obce jsou tedy výrazně diferencovány právě na základě sociálního a lidského kapitálu místního starosty. S využitím dat z tab. 1 naopak není možné potvrdit vztah kvality sociálního kapitálu s délkou působení starosty ve své funkci. Starostové působící ve své funkci více než jedno celé funkční období (cca 55 % z celkového množství respondentů) se výrazně odlišují na základě kvalit svého sociálního kapitálu i lidského kapitálu.

7 Závěr

Práce si kladla za cíl na základě analýzy „měkkých“ faktorů pochopit podstatu sociálně-ekonomických rozdílů v oblasti vnitřní periferie Česka. Analyzována byla úroveň obcí v území vymezeném působností čtyř správních obvodů POÚ na Královéhradecku s přesahem do Středočeského kraje. Teoretickým základem se stal koncept institucionální hustoty (Amin, Thrift 1994) s návazností na problematiku sociálního kapitálu. Předmětem sledování byla v první řadě kooperace aktérů lokálního rozvoje, resp. hodnocení jednotlivých složek institucionální hustoty území. Respondenty výzkumu byli starostové tzv. jedničkových (v území vžitý, starosty často používaný výraz) obcí, s nimiž byl veden polostrukturovaný rozhovor. V období od listopadu 2016 do ledna 2017 se podařilo získat výpovědi od 38 starostů.

Pro rozvoj území jsou klíčoví schopní aktéři disponující množstvím kontaktů. Tito aktéři mají zpravidla vyšší míru sociálního kapitálu nejen ve smyslu horizontálních meziobecních vztahů, ale také ve vertikálních vztazích (Woolcock 2001, Bathelt a kol. 2004). Identifikace klíčových aktérů je prvním z pěti stěžejních závěrů potřebných pro pochopení podstaty sociálně-ekonomických rozdílů mezi obcemi vnitřní periferie:

- a) *V lokálních interakcích hrají klíčovou roli obecní úřady.* Právě obecní úřad dané obce je v rámci sledovaného území základním a často i jediným elementem institucionální hustoty území. Vzhledem k obrovské rozdrobenosti obcí v celém Česku by samotná četnost obecních úřadů ve spolupráci s některými podnikateli, neziskovým sektorem a aktivními občany tvořila zajímavý základ pro endogenní rozvoj. Na obecních úřadech však nalezneme zpravidla jedinou aktivní osobu v podobě starosty obce. Výzkum navíc prokázal, že starostové zaujímají výrazně heterogenní postoje k lokálním aktivitám. Již na začátku svého působení se starostové dělí na tzv. uvolněné (s relativním dostatkem času, a tudíž s možností volby, zda se zapojí do lokálního dění) a neuvolněné (s velmi omezenými časovými možnostmi pro zapojení do lokálního společenství). Mezi těmito skupinami starostů je přímo propastný rozdíl v časových možnostech i v jejich aktivitě. Svoji roli také hraje pozice starosty v zastupitelstvu obce, když se např. někteří starostové setkali s nečinností ostatních zastupitelů, čímž jim bylo dle jejich vlastních slov zamezeno možnosti lokálně se realizovat.
- b) *Zásadní význam pro omezené formování formálních i neformálních vztahů mezi aktéry lokálního rozvoje mají administrativní hranice správních celků.* Z prostorové analýzy vzájemné spolupráce a důvěry starostů vyplynulo na pomezí Středočeského kraje území institucionálně (téměř) nedotčené. Význam krajské hranice na formování vztahů je nejmarkantnější. Se snižující se řádovostní úrovní správních celků význam hranic klesá,

avšak zůstává stále identifikovatelný. Vlastní bakalářská práce (Komárek 2015) naznačila obecný význam administrativních hranic správních celků, neodhalila však klesající význam hranic se snižující se řádovostní úrovni správních celků.

- c) *Na základě charakteru vztahů byly potvrzeny dosud přetrvávající vazby mezi obcemi, ale zejména pak mezi klíčovými aktéry lokálního rozvoje utvořené v období existence střediskové soustavy obcí.* Ukázkovým příkladem je dosud vertikálně nadřazená pozice Miletína na severovýchodě Hořicka ve výzkumu nezávisle potvrzená trojicí respondentů. Na nejnižší hierarchické úrovni (obecní) můžeme tuto oblast (přesně vymezeno viz obr. 5) označit za funkční region s jasně zřetelným vztahem jádro–zázemí, popř. ji lze subjektivně vnímat dichotomicky také jako jádro–periferie. Podobně vertikálně nadřazených obcí bylo identifikováno více (Dětenice, Dobrá Voda u Hořic, Kněžice společně s Městcem Králové), pouze na severovýchodě Hořicka ale nedochází k dodatečným horizontálním kontaktům mezi podřazenými obcemi. Z hlediska charakteru vztahů nenalezneme nadřazené ani podřazené obce na jihu a východě Novobydžovska.
- d) *Politická orientace starostů má signifikantní vliv na charakter vztahů mezi aktéry rozvoje.* Pokud starosta smýšlí spíše levicově, pak pouze ve dvou ze sedmnácti případů je vertikálně nadřazeným, popř. alespoň iniciátorem horizontálních vztahů. Ostatních patnáct starostů vertikálně nadřazených, popř. iniciátorů horizontálních vztahů je svým smýšlením nakloněno spíše k pravici. Tento závěr může výrazně přispět k pochopení mocenských vztahů a směrů interakcí v podobných navazujících výzkumech.
- e) *Pro intenzivně neformálně spolupracující oblast je klíčová kvalitně fungující místní akční skupina, aktivní zapojení většiny starostů a přirozeně silnější osobnost se znalostí všech specifik lokálního dění.* Kromě naznačené polarizace území na severu Hořicka se totiž ve sledovaném území vyskytuje také oblast založená téměř výhradně na četných neformálních kontaktech. Mohlo by se mylně zdát, že tato oblast vzkvétá díky poloze v blízkosti krajského města, ale právě krajské orgány v hodnocení jejich činnosti na Novobydžovsku propadly z důvodu působení „formálně a příliš z výšky“. Na většině území správního obvodu POÚ Nový Bydžov velmi dobře funguje MAS Společná Cidlina založená na několika již dříve kvalitně fungujících mikroregionálních uskupeních (svazek obcí Pocidlinsko, mikroregion Novobydžovsko, mikroregion Cidlina). Ve zmíněné akční skupině působí mj. i jedna ze dvou nejuznávanějších osobností celého sledovaného území starosta Napolis Ing. Dušan Šustr. Starostové na Novobydžovsku zároveň projevují zájem o aktivní zapojení do činnosti MAS a její kvalitu potvrdili i relativně pozitivním hodnocením jejího fungování.

K pochopení podstaty rozdílů částečně přispívají i další dílčí výzkumné poznatky. Sociálně-ekonomicky průměrnou oblastí (jakou je v tomto území např. správní obvod POÚ Hořice) se stane taková oblast, která má dobrý vztah s krajskými orgány (protože dle slov starostů ze správního obvodu POÚ Hořice: „se stále objevují záležitosti na kraji lépe řešitelné“) a kde zároveň působí místní akční skupina se schopností získat finanční prostředky dle současných dotačních výzev (na Hořicku si velmi dobře starostové uvědomují finanční důležitost MAS Podchlumí).

Celkové hodnocení činnosti místních akčních skupin v zájmovém území výrazně zhoršily komplikace s čerpáním finančních prostředků v novém programovacím období. Kromě aktivity starostů v místních akčních skupinách a následného hodnocení jejich činnosti se starostové vyjadřovali i k nadobecním spolkům, když sami mohli jmenovat spolky, se kterými v poslední době přišli do styku (nejčastěji starostové zmiňovali Sdružení místních samospráv, Spolek pro obnovu venkova a Svaz měst a obcí). Ukázalo se, že tyto spolky nejsou pro starosty důležité a v lokálním rozvoji hrají jen velmi marginální roli. Hodnocení jejich činnosti bylo v celém sledovaném území průměrné až podprůměrné a aktivních starostů působících v rámci těchto spolků bylo velmi málo.

V této práci byla z aktivního sledování vyjmuta pětice sídel pověřených obecních úřadů. Jejich význam pro rozvoj celé oblasti však byl dostatečně zachycen zprostředkovaně. Přesto je nejen zajímavé, ale i účelné věnovat se hierarchicky výše postaveným sídlům a jejich vzájemným vztahům v navazujících výzkumech např. s premisami naznačenými v této práci:

- Starosta populačně silnějšího sídla ORP (či POÚ) bude mít s okolními obcemi méně neformálních kontaktů.
- Neziskové, soukromé a další subjekty sídlící v hierarchicky výše postaveném sídle budou rozšiřovat institucionální hustotu primárně v daném sídle, nikoli v okolních obcích.
- Starostové hierarchicky výše postavených sídel stejné úrovně spolu budou neformálně spolupracovat i přes relativně velkou geografickou vzdálenost.
- Těsnost sociálních sítí je v první fázi spíše pozitivní a tvoří základ pro komunikaci (Coleman 1990), později ale začnou převažovat negativní aspekty těsných a uzavřených vztahů v podobě rigidní struktury (Burt 1992).

Seznam použité literatury

- ABRAMUSZKINOVÁ PAVLÍKOVÁ, E., KUČEROVÁ, E., ŠMÍDOVÁ, M. (2008): Periferie zblízka: studie tří periferních obcí a jejich sousedů. Centrum pro sociální a ekonomické strategie FSV UK, Praha.
- AMIN, A., THRIFT, A. (1994): Living in the Global. In: Amin, A., Thrift, N. (ed.): Globalization, institutions and regional development in Europe. Oxford University Press, Oxford, str. 1–22.
- BATHELT, H., MALMBERG, A., MASKELL, P. (2004): Clusters and knowledge: local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation. *Progress in Human Geography*, 28, 1, str. 31–56.
- BERNARD, J. (2011): Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí – obtížné hledání a měření jejich vlivu. *Sociologický časopis*, 47, 4, str. 745–775.
- BEUGELSDIJK, S., VAN SCHAİK, T. (2005): Differences in social capital between 54 Western European regions. *Regional Studies*, 39, 8, str. 1053–1064.
- BHASKAR, R. (1986): *Scientific Realism and Human Emancipation*. Verso, London.
- BLAŽEK, J. (1996): Inter regional disparities in the Czech republic during the transition. *Geografie*, 101, 4, str. 265–277.
- BLAŽEK, J. (2012): Regionální inovační systémy a globální produkční síť: dvojí optika na zdroje konkurenceschopnosti v současném světě? *Geografie*, 117, 2, str. 209–233.
- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P. (2009): Can development axes be identified by socio-economic variables? The case of Czechia. *Geografie*, 114, 4, str. 245–262.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011): *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Karolinum, Praha.
- BURT, R. (1992): The social structure of competition. In: NOHRIA, N., ECCLES, R. (ed.): *Networks and organizations, structure, form and action*. Harvard Business School Press, Boston, str. 57–91.
- BUŠTÍKOVÁ, L. (1999): Analýza sociálních sítí. *Sociologický časopis*, 35, 2, str. 193–206.
- CANNARELLA, C., PICCIONI, V. (2008): Innovation diffusion and architecture and dynamics of local territorial network. *Trames: A Journal of the Humanities & Social Sciences*, 12, 2, str. 215–237.
- COLEMAN, J. S. (1990): *Foundations of social theory*. Harvard University Press, Cambridge.
- COULSON, A., FERRARIO, C. (2007): Institutional thickness: Local governance and economic development in Birmingham, England. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31, 3, str. 591–615.

- FROMHOLD-EISEBITH, M. (2004): Innovative milieu and social capital – complementary or redundant concepts of collaboration-based regional development? *European Planning Studies*, 12, 6, str. 747–765.
- FUKUYAMA, F. (1995): *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. Free Press, New York.
- GIDDENS, A. (1984): *The constitution of society*. Policy Press, Oxford.
- GRANOVETTER, M. (1973): The strenght of weak ties. *Americal Journal of Sociology*, 78, str. 1360–1380.
- GRANOVETTER, M. (1985): Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91, str. 481–510.
- GRANOVETTER, M. (2005): The impact of social structure on economic outcomes. *Journal of Economic Perspectives*, 19, str. 33–50.
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organozace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. DemoArt, Praha.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and cultural geography in the Czech republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation. *Social & Cultural Geography*, 8, 3, str. 475–493.
- HAMPL, M., MARADA, M. (2015): Sociogeografická regionalizace Česka. *Geografie*, 120, 3, str. 397–421.
- HLAVÁČEK, P. (2010): *Aktéři a mechanismy regionálního rozvoje na příkladu Ústeckého kraje*. Disertační práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha.
- HUDSON, R. (1994): Institutional change, cultural transformation, and economic regeneration: myths and realities from Europe's old industrial areas. In: Amin, A., Thrift, N. (ed.): *Globalization, institutions and regional development in Europe*. Oxford University Press, Oxford, str. 196–216.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M., HAVLÍČEK, T. (2011): Venkov – žitý prostor: regionální diferenciacce percepce venkova představiteli venkovských obcí v Česku. *Geografie*, 116, 1, str. 23–45.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): Kulturněgeografické aspekty rozvoje příhraničních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatelstva Sušicka. *Geografie*, 115, 2, 223–246.
- JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výzkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. *Geografie*, 106, 1, str. 26–35.
- JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T., VONDRÁČKOVÁ, P. (2010): Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. *Geografie*, 115, 2, str. 207–222.
- KEATING, M. (1998): *The new regionalism in western Europe*. Edward Elgar, Chaltenham.

- KOMÁREK, M. (2015): Vývoj sociálně prostorové diferenciacie v regionu Severovýchod s využitím výsledků sčítání 1980–2011. Bakalářská práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha.
- KOSTELECKÝ, T., PATOČKOVÁ, V., VOBECKÁ, J. (2007): Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád? Sociologický časopis, 43, 5, str. 911–943.
- LEIMGRUBER, W. (1994): Marginality and marginal regions: problems of definition. In: Chang-Yi, D. C. (ed.): Marginality and development issues in marginal regions. Proceedings of study group on development issues in marginal regions. IGU, Taipei, str. 1–18.
- LUHMANN, N. (1979): Trust and power. Wiley, Chichester.
- LUNDEVALL, B. A., JOHNSON, B. (1994): The learning economy. Journal of Industry Studies, 1, 2, str. 23–42.
- MACLEOD, G. (2001): Beyond soft institutionalism: accumulation, regulation, and their geographical fixes. Environment and Planning A, 33, str. 1145–1167.
- MAJEROVÁ, V., KOSTELECKÝ, T., SÝKORA, L. a kol. (2011): Sociální kapitál a rozvoj regionu. Příklad Kraje Vysočina. Grada Publishing a.s., Praha, 224 s.
- MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. Územní plánování a urbanismus, 15, s. str. 67–72.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. Sociologický časopis, 44, č. 2, str. 321–348.
- NETRDOVÁ, P. (2010): Současné trendy v kvantitativní analýze geografických dat: možnosti a problémy prostorové analýzy. Disertační práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha.
- PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. Geografie, 115, 2, str. 161–187.
- PILEČEK, J. (2013): Sociální a lidský kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí Česka. Disertační práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha.
- PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2010): Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciacie okresů Česka. Geografie, 115, 1, str. 78–95.
- PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2011): Theoretical and methodological aspects of the identification and delimitation of peripheral areas. AUC – Geographica, 46, 1, str. 43–52.
- POLANYI, K. (1957): The great transformation. Beacon Press, Boston.
- PUTNAM, R. (1995): Bowling alone: America's declining social capital. Journal of Democracy, 6, 1, str. 65–78.

- PUTNAM, R., LEONARDI, R., NANETTI, R. Y. (1993): Making democracy work. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- RACO, M. (1998): Assessing „institutional thickness“ in the local context: a comparison Cardiff and Sheffield. *Environment and Planning A*, 30, 6, str. 975–996.
- SHUCKSMITH, M. (2000): Endogeneous development, social capital and social inclusion: perspectives from LEADER in the UK. *Sociologia Ruralis*, 40, 2, str. 208–218.
- SCHNEIDER, H. (1974): Economic man: The anthropology of economics. Free Press, New York.
- SOTARAUTA, M. (2005): Shared leadership and dynamic capabilities in regional development. In: Sagan, I., Halkier, H. (ed.): *Regionalism contested: institution, society and governance*. Urban and Regional Planning and Development Series, Ashgate, Cornwall.
- SPURNÁ, P. (2008): Prostorová autokorelace – všudypřítomný jev při analýze prostorových dat? *Sociologický časopis*, 44, 4, str. 767–787.
- STACHOVÁ, J., BERNARD, J., ČERMÁK, D. (2009): Sociální kapitál v České republice a v mezinárodním srovnání. *Sociologická studie*. Sociologický ústav AV ČR, Praha.
- STOCKMANN, J. (2005): Moravské Kopyčany: identita na periferii. In: Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha.
- SÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009): Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí. In: Lipský, Z., Popková, K., Poštolka, V., Šmída, J. (ed.): *Geodny Liberec 2008: výroční mezinárodní konference České geografické společnosti, sborník příspěvků*. Technická univerzita v Liberci, Liberec, str. 50–56.
- TURNER, J. (1997): *The institutional order*. Longman, New York.
- UZZI, B. (1999): The sources and consequences of embeddedness for the economic performance of organizations: the network effect. *American Sociological Review*, 61, str. 674–698.
- VAJDOVÁ, Z. (2008): Aktéři místního rozvoje regionu Orlicko. *Sociologická studie*. Sociologický ústav AV ČR, Praha.
- VAJDOVÁ, Z., BERNARD, J., STACHOVÁ, J., ČERMÁK, D. (2010): Síť institucionálních aktérů rozvoje malého města. *Sociologický časopis*, 46, 2, str. 281–299.
- VEBLEN, T. (1899): *The theory of the leisure class: an economic study of institutions*. Macmillan, New York.
- WALLERSTEIN, I. (1979): *The capitalist world-economy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- WOOD, A., VALLER, D. (2004): *Governing local and regional economies: institutions, politics and economic development*. Ashgate, Aldershot.

WOOLCOCK, M. (2001): Using social capital: getting the social relations right in the theory and practice of economic development. Princeton University Press, Princeton.

ZICH, F. (2006): Sociální potenciál – pojmové vymezení a souvislosti. In: Zich, F. a kol.: Sociální potenciál regionu. Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., Praha, str. 6–27.

Elektronické zdroje:

ARCDATA PRAHA, s. r. o. ArcČR® 500. Digitální vektorová databáze ČR [online]. 3.2. Dostupné z: www.arcdata.cz/produkty-a-sluzby/geograficka-data/arccr-500/

Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Český statistický úřad [online]. Praha [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/xb/scitani_lidu_domu_a_bytu_2011

Volby.cz. Český statistický úřad [online]. Praha [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: www.volby.cz